

NÄR SAMHÄLLET INTE SER, HÖR ELLER FÖRSTÅR

Könsrelaterat våld och funktionshinder

norden

Nordens Välfärdscenter

Utgiven av Nordens Välfärdscenter

www.nordicwelfare.org

© maj 2016

Ingår i projektet "Funktionshindersperspektiv, kön och mångfald"

Författare: Maria Montefusco, projektledare Nordens Välfärdscenter

maria.montefusco@nordicwelfare.org

Ansvarig utgivare: Ewa Persson Göransson

ISBN: 978-91-88213-06-8

Upplaga: 300

Grafisk design: Idermark och Lagerwall Reklam AB

Tryck: Navii

Rapporten kan laddas ner på www.nordicwelfare.org/publikationer

INNEHÅLL

INTRODUKTION.....	5
KÖNSRELATERAT VÅLD OCH FUNKTIONSHINDER – VAD VET VI?	15
LAGSTIFTNING, IMPLEMENTERING OCH TILLGÅNG TILL SKYDD OCH RÄTTSSYSTEM.....	26
NATIONELL NIVÅ I NORDISKA LÄNDER OCH SJÄLVSTYRANDE OMRÅDEN	32
LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR.....	58

INTRODUKTION

FN, EUROPARÅDET OCH EU har i konventioner, handlingsplaner och olika aktiviteter uppmärksammat förekomsten av flerfaldig diskriminering. Det vill säga att människor utsätts för våld och övergrepp utifrån flera aspekter såsom kön och funktionsnedsättning. Våld är en extrem form av maktutövning. Situationen för flickor och kvinnor med olika typer av funktionsnedsättning är alarmerande (United Nations High Commissioner for Human Rights, OHCHR, 2012).

När det kommer till att skydda personer med funktionsnedsättning från våld och övergrepp finns stora utmaningar kring rättssäkerhet. Alltför låg kunskapsnivå och andra aspekter av bristande tillgänglighet hos nyckelaktörer som polis och rättsväsende hindrar processer som ska leda till rättsskipning (Gundersen 2014).

För förändring krävs både kunskap och åtgärder. De nordiska länderna samt Färöarna, Grönland och Åland vill samarbeta för att så kraftfullt som möjligt förebygga könsrelaterat våld och diskriminering mot flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Nordiska ministerrådet har beställt en rapport med förslag till nordiska samarbetsområden kring könsrelaterat våld och funktionshinder. Arbetet finansieras med medel från ministerrådets strategi för hållbar utveckling.

I denna rapport beskrivs temat könsrelaterat våld och funktionshinder ur ett nordiskt perspektiv med utgångspunkt i forskning, officiella rapporter och bidrag från en nordisk expertgrupp. Gruppens medlemmar kommer från hela Norden. De kompletterar varandra genom sakkunnighet och personlig erfarenhet inom närliggande områden. I gruppen ingår även företrädare från funktionshindersorganisationer och personer med egen erfarenhet av olika funktionsnedsättningar och särskilda behov av tillgänglighet. Gruppmedlemmarna har under projektiden bidragit till en kunskapsinsamling och deltagit i studiebesök och två arbetsmöten.

Rapporten riktar sig främst till beslutsfattare på nordisk nivå men kan också vara intressant för personer som arbetar med jämställdhet, funktionshinder och våld i nära relationer på nationell, regional och lokal nivå.

Syftet är att ge en analytisk inblick i ett tema där kunskapsnivån fortfarande är relativt låg. Genom projektet ska också goda exempel på lösningar och förbättringsförslag lyftas fram med utgångspunkt i expertgruppens rekommendationer. Syftet är också att beskriva mervärdet av fortsatt nordiskt samarbete kring frågor om könsrelaterat våld och funktionshinder.

I rapporten beskrivs skillnader i förutsättningar för delaktighet och skydd från våld mellan kvinnor, män, flickor och pojkar samt deras olika funktionsförmåga. Under projektets gång har

också frågor om etnicitet, språk, kultur, ålder, könsidentitet, sexuell orientering och tro aktualiserats men behandlas inte nämnvärt i rapporten. Denna prioritering har gjorts av resursskäl. Projektet och expertgruppens arbete har koordinerats av sekretariatet för Rådet för nordiskt samarbete om funktionshinder vid Nordens Välfärdscenter.

BEGREPP

Enligt artikel 1 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning är en funktionsnedsättning varaktig och kan vara fysisk, psykisk, intellektuell eller sensorisk (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006). Olika hinder i den omgivande miljön kan hindra personer med funktionsnedsättning att delta på lika villkor som andra. Funktionsnedsättning och funktionshinder är begrepp under utveckling. I denna rapport används begrepp som de förstås enligt Socialstyrelsen i Sverige. De beskrivs nedan utifrån svenska myndigheters beskrivningar som liknar övriga nordiska länders.

En funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Den kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd, eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur. Några exempel på funktionsnedsättningar är nedsatt rörelseförmåga, nedsatt syn och/eller hörsel, dövblindhet, nedsatt kognitiv förmåga, astma och allergier samt psykisk funktionsnedsättning.

Funktionshinder definieras utifrån begränsningen de innebär för en person i relation till omgivningen. Omgivningens bristande tillgänglighet

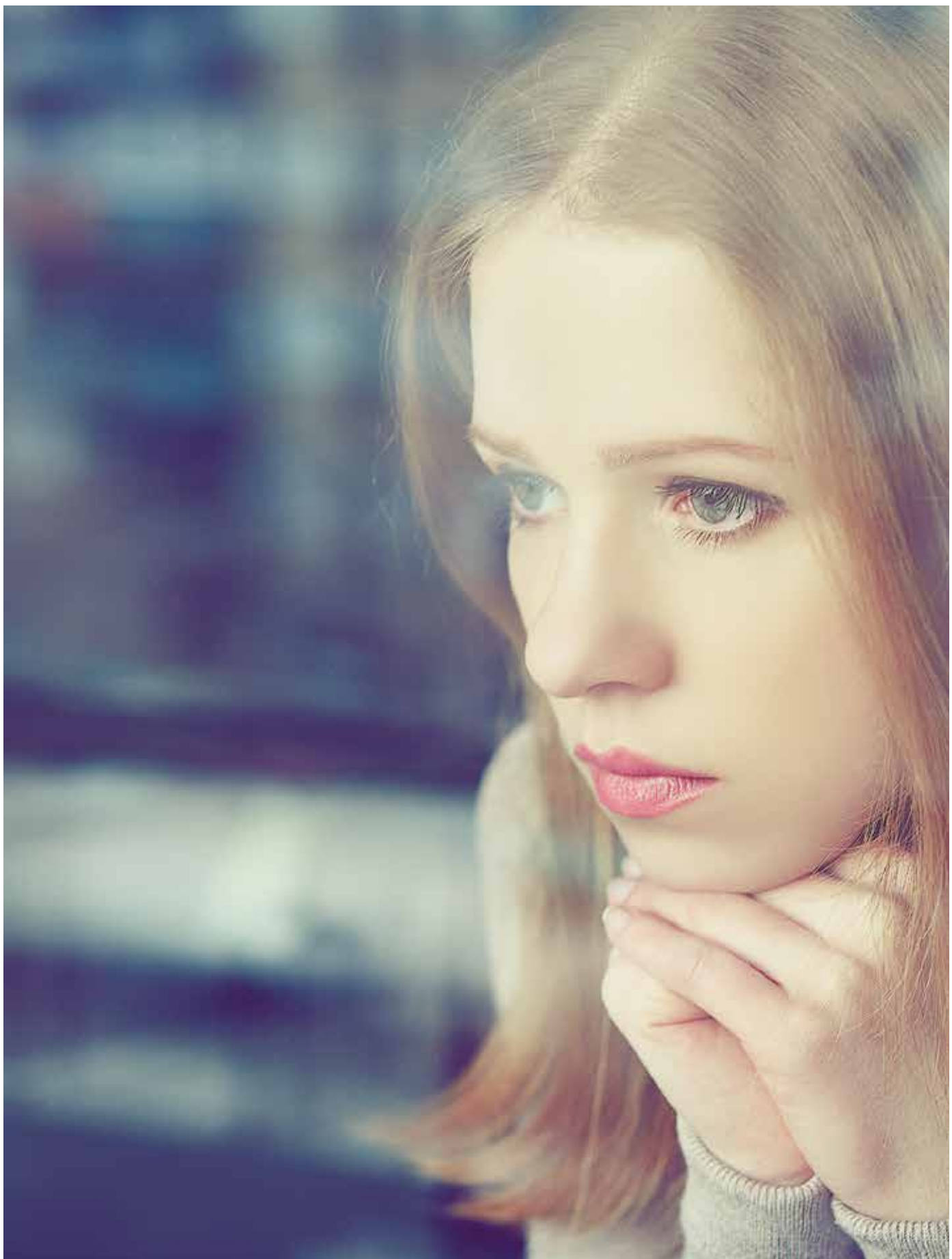
gör det svårt att klara sig själv i det dagliga livet. Bristande tillgänglighet orsakar sämre förutsättningar för delaktighet i arbetsliv, utbildning, sociala relationer, fritids- och kulturaktiviteter samt demokratiska processer.

Våld i nära relationer är ofta ett mönster av handlingar som kan vara allt ifrån knappt märkbara till grova brott. Mer konkret är det allt ifrån att bli förlöjligad till våldtäkt eller allvarliga hot. Ofta uppstår även kombinationer av fysiskt, sexuellt och psykiskt våld. I nära relationer kan våld också vara förlöjliganden eller psykiska, direkta eller indirekta hot. Även våld eller hot om våld mot husdjur kan räknas till den psykiska utsattheten.

Fysiskt våld kan vara att bli knuffad, fasthållen, dragen i håret, slagen eller sparkad. Sexuellt våld kan vara våldtäkt eller andra påtvingade sexuella handlingar. När den utsatta inte vågar säga nej till en sexuell handling räknas det också som sexuellt våld. Funktionsnedsättning kan även leda till social utsatthet i form av frihetsinskränkningar. Personer isoleras då genom att hindras från att träffa släkt och vänner eller att delta i sociala aktiviteter.

Materiell eller ekonomisk utsatthet kan innebära att personliga tillhörigheter slås sönder eller förstörs avsiktligt, eller att personer med funktionshinder förmås skriva under papper med negativa konsekvenser som följd.

I nära relationer kan de som är beroende av andra personer för vård och omsorg i vardagen även utsättas för vanvård eller försummelse. Undanhållande av medicin eller att inte få tillräckligt näringsriktig kost är två exempel.

SAMMANFATTNING OCH EXPERTGRUPPENS REKOMMENDATIONER TILL BESLUTFATTARE PÅ NORDISK NIVÅ

Expertgruppen understryker vikten av att personer med funktionsnedsättning, genom sina organisationer, involveras i aktivitetsförslagen som presenteras nedan.

Bryt tabut!

Människor med funktionsnedsättning utsätts för våld och övergrepp i högre utsträckning än andra. Ämnet är tabubelagt och har länge varit ett osynligt problem som sällan omtalas.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Bryt tabut och visa att Norden törs tala om problemen.
- Utveckla en nordisk informationskampanj med generell upplysning om ämnet våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning. De som hörs och syns i kampanjen ska vara människor med funktionsnedsättning.
- Synliggör kampanjen i alla lämpliga medieformat. Allt ifrån traditionella annonser och tryckta broschyrer till vad som passar bäst i digitala informationskanaler såsom nyhetsappar och sociala medier.

Politik

Nordiska policydokument om våld och övergrepp uppmärksammar inte personer med funktionsnedsättning som en särskilt utsatt grupp. Våld och övergrepp har inte heller tidigare uppmärksamats i befintliga nordiska policydokument om personer med funktionsnedsättning. Detta riskerar att osynliggöra utsatta grupper i arbetet mot våld och övergrepp.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Lägga in funktionshindersperspektivet i alla strategier och förebyggande åtgärder som handlar om våld och övergrepp i allmänhet och mot barn och kvinnor med funktionsnedsättning i synnerhet.
- Tydliggör kunskap om våld och övergrepp i strategier och aktiviteter som handlar om kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning.

Forskning

Forskning saknas i hög grad om våld och övergrepp mot kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning. Eftersom grupperna med funktionsnedsättning är små i varje enskilt land är det svårt att kartlägga omfattning av våldsutsatthet, typ av våld och förändringar över tid.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Etablera en bred komparativ kartläggningsstudie om våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning genom flera forskningsmiljöer vid de nordiska ländernas universitet.
- Inkludera omfattning, typer av våld och övergrepp, varaktighet, särskilt utsatta, konsekvenser och tillgång till rättssystemen.
- Utgå ifrån våld och funktionshinder som tema för ett bredare forskningsprogram inom exempelvis Nordforsks regi.

Utbildning

Kunskapsnivån om våld och övergrepp är ofta för låg bland professionella som möter personer med funktionsnedsättning. Samtidigt finns goda nationella exempel på material som kan spridas på nordisk nivå.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Utveckla ett gemensamt nordiskt utbildningspaket som innefattar hur nyckelaktörer kan upptäcka, utreda och dokumentera könsrelaterat våld och diskriminering mot flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning, och därmed fullgöra samhällets ansvar att ge utsatta stöd och hjälp.
- Fokusera särskilt på hur stöd- och service-system kan bemöta och säkra rättshjälp för personer med kommunikativa funktionsnedsättningar.
- Gör denna typ av utbildning obligatorisk för polis, hälsopersonal, socialtjänst, skola och barnomsorg. Utbildningen kan även innefatta arbetsgivare då de ansvarar för att förebygga och motverka diskriminering och kränkande behandling.

Rättssäkerhet

Det finns stora brister i rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning. Detta gäller i hela Norden, med avseende på tillgänglighet, information, kunskap och attityder.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Identifiera och utveckla metoder och rutiner för att undersöka juridiska ärenden och processer utifrån temat funktionsnedsättning, tillgänglighet och rättssäkerhet.

- Lyft fram goda exempel om hur det går att kvalitetssäkra och dokumentera rättsprocesser där personer med funktionsnedsättning är svarande eller käreande.

Tillgänglig information om rättigheter till stöd och skydd

Personer som utsatts för våld ska ha tillgång till information om vad våld är och vart de kan vända sig för att få hjälp. Många viktiga verksamheter saknar idag tillgängligt informationsmaterial för mottagare med nedsatt funktionsförmåga.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Utveckla principer för tillgängligt informationsmaterial om våld och övergrepp samt strategier för hur materialet kan föras fram till personer med funktionsnedsättning.

Tillgänglighet till kriscenter och skyddade boenden

Personer som utsatts för våld ska ha tillgång till information om vad våld är och vart de kan vända sig för att få hjälp. Många viktiga verksamheter saknar idag tillgängligt informationsmaterial för mottagare med nedsatt funktionsförmåga.

EXPERTGRUPPEN REKOMMENDERAR:

- Utveckla principer för tillgängliga informationsmaterial om våld och övergrepp samt strategier för hur materialet kan föras fram till personer med funktionsnedsättning.

SUMMARY AND THE EXPERT GROUP'S RECOMMENDATIONS TO POLICY MAKERS AT THE NORDIC LEVEL

The expert group emphasizes the importance of people who themselves have a disability or, through representative organizations, are involved in a meaningful way in the activities of the proposals presented below.

Break the taboo!

Persons with disabilities are victims of violence and abuse to a greater extent than others. Violence against vulnerable groups is a taboo subject, difficult to talk about and has long been an invisible problem.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Break the taboo and show that the Nordic countries dare to talk about it! Develop a Nordic campaign with general information on the topic of violence and abuse against persons with disabilities. People with disabilities should be those mainly heard and seen in the campaign. The material should be both physical and digital.

Policy

Current Nordic policies on violence and abuse do not notice people with disabilities as a particularly vulnerable group. Neither have violence and abuse received attention in Nordic policy on persons with disabilities. It has been shown at national level that this risks obscuring vulnerable groups even in the practical work against violence and abuse.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Integrate the disability perspective in all policies and preventive measures at the Nordic level in cases of violence and abuse. Consider children and women with disabilities in particular.
- Make the understanding of violence and abuse visible in the strategies and activities that relate to women, men, girls and boys with disabilities.

Research

There is a lack of research on violence and abuse against women, men, girls and boys with disabilities. This is because the group is small and heterogeneous, and Nordic countries are too small to study the sufficient critical mass.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Establish a broad comparative mapping study on violence/abuse against persons with disabilities through a number of research environments in the Nordic countries' universities. The study should include scope, kinds of violence/abuse, continuance, vulnerability, consequences and access to justice systems.
- Treat violence and disability as a theme of a wider research program through Nordforsk.

Training

Key actors for preventing and detecting violence and to meet victims are not accessible to people with disabilities. Knowledge about this topic is scarce among these professionals. On the other hand, there are good national examples of materials that can be spread in the Nordic region.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Develop a joint Nordic training package targeted at key actors. The training package should include, among other things, operational methods of documentation and investigation. There should be a special focus on how people with different communication disabilities can be understood and believed when they communicate abuse.
- Make this type of training mandatory for police, health personnel, social services, schools and childcare. Employers could also be a target group, given their responsibility to prevent and combat discrimination and degrading treatment.

Access to justice

There are strong weaknesses in various legal processes when it comes to rights of persons with disabilities. This applies throughout the Nordic region, both for accessibility, information, knowledge and attitudes.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Identify and develop methods and procedures to examine the legal issues and processes based on the theme of accessibility, functionality and justice.
- Highlight good examples of how to ensure quality and documenting of court cases where people with disabilities are victims of violence or accused of committing acts of violence.

Accessible information about rights to assistance and protection

Victims of violence should have access to information about what violence is and where to turn for help. The current situation lacks many important activities where information is available for recipients with disabilities.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Develop principles for accessible information on violence and abuse and how the material can be brought to people with various types of disabilities.

Accessibility to crisis centres and shelters

The availability of crisis centers and other protective activities is currently insufficient, keeping children and adults with disabilities in hazardous environments and destructive relationships.

THE EXPERT GROUP RECOMMENDS:

- Make a list of minimum requirements for what crisis centers must offer, based on the accumulated knowledge about the needs at such centers. This can be done by the existing expert group along with representatives of crisis centers.
- Create a material to support the work on accessibility at crisis centers and make sure it is spread throughout the Nordic region.

MERVÄRDE MED FORTSATT NORDISKT SAMARBETE OM ÄMNET KÖNSRELATERAT VÅLD OCH FUNKTIONSHINDER

Expertgruppen ser flera starka skäl till att samarbeta kring området på nordisk nivå.

Temat könsrelaterat våld och funktionshinder studeras i flera internationella sammanhang. Tack vare historiska, kulturella och välfärds-politiska likheter är Nordens erfarenhets- och kunskapsutbyte starkt jämfört med andra inter-nationella sammanhang. Att dela goda exempel och dra lärdom av sämre är enkelt, liksom att lära om någonting i ett annat land och omsätta i den egna kontexten. Samtidigt kan skillnader som finns ge nya idéer samt bidra till innovationer och nya sätt att tänka och agera.

De nordiska länderna har en värdegemenskap kring uppfattningar om alla människors lika värde, rätt till skydd och förutsättningar för självförverkligande. Norden har bland annat en stark tradition kring stöd för särskilt sårbara grupper som behöver extra stöd för att delta i samhällsgemenskapen. Det skiljer Norden från många andra platser i världen. Därtill finns en stark kultur och tradition i att involvera mål-grupp och civilsamhälle i utveckling av politik och tjänster.

De nordiska länderna delar uppfattning om en rad centrala begrepp. Det finns en gemensam bild av förståelsen av våld där Norden har en bredare tolkning än många andra länder. De nordiska länderna delar också definitionen av funktionsnedsättning och funktionshinder. Här präglas synsättet av en social definition där framför allt omgivningen hindrar individer från deltagande. Det skiljer sig mot individualistiska

perspektiv där personers funktionsnedsättning anses vara det primära problemet.

Forskning om komplexa ämnen med en liten heterogen målgrupp kan vara dyrt. Samarbeten kan bli mer resurseffektiva. Ett samarbete inom ämnet funktionsnedsättning och våld har stor potential.

Våldsutsatta personer inom minoritetsgrupper utgör i sig heterogena grupper. Nordiska länders begränsade befolkningar försvårar för forskningen att göra större och mer stabila studier om dem. Ett samarbete möjliggör frågeställningar till en större population och således även komparativa studier om utsatta grupper.

Gemensamma utbildningar av professionella ger mervärde på nordisk nivå då det är mer kostnadseffektivt att utbilda fler. Yrkesgrupper och experter liknar varandra i uppdrag och kompetensnivå.

Det finns flera goda exempel på hur nordiska koncept spridits till en större internationell arena. Ombudsmannaskap är ett exempel. På nordisk nivå är Barnhusen ett gott exempel där Norges starka koncept för skydd av barn spred sig till andra delar av Norden. I Norden liknar kriscenter och skyddade boenden varandra och det finns erfarenhet av integrering av olika etniska grupper. Dessa erfarenheter kan användas vid integrering av personer med olika behov utifrån funktionsförmåga.

Å ena sidan liknar Nordens välfärdsmodeller universella ordningar som gjort Norden till förebild på många håll i världen. Å andra sidan har länderna inte i tillräcklig utsträckning synliggjort

våldsproblematiken som drabbar särskilt utsatta grupper i välfärdssystem. Enligt expertgruppen är detta ett dilemma och en utmaning som de nordiska länderna bör anta tillsammans. Tack vare likheter i system och ambitionsnivå finns goda förutsättningar för att planera vad vi i

Norden tillsammans behöver uppmärksamma. Det gäller både inkludering av personer med funktionsnedsättning och hur vi skyddar alla medborgare från våld och övergrepp. På denna grund kan vi i Norden planera hur vi ska förebygga våld mot särskilt utsatta grupper.

MEDLEMMAR I EXPERTGRUPPEN OM KÖNSRELATERAT VÅLD OCH FUNKTIONSHINDER

DANMARK

Dorte From, konsulent vid Kontoret för Kognitive handicap og hjerneskader, Socialstyrelsen

Malene Damgaard, fullmäktig vid Den nationella Antidiskriminationsenhet på Ankestyrelsen och extern lektor på Sociologisk Institut. Tidigare forskare vid SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

FINLAND

Minna Piispa, sakkunnig, Justitiedepartementet

Helena Ewalds, utvecklingschef, Institutet för välfärd och hälsa, THL

Henrik Gustafsson, jurist vid Invalidförbundet

FÄRÖARNA

Elin Winther Poulsen, sakkunnig vid Socialministeriet och projektledare för kampanjen Sig frá om våld i nära relationer

GRÖNLAND

Karen Joelsen Kristensen, ställföreträdande avdelningschef i IPIS, Viden- og Rådgivningscenter om handicap.

ISLAND

Rannveig Traustadóttir, professor i funktionshinderstudier, Islands universitet. Ledare för Island som nationell partner i EU kommissionens program Daphne III specialiserat socialt stöd för våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning.

Rún Knútsdóttir, Velfärdsministeriet, Island
Ellen Calmon, ordförande Öryrkjabandalag Íslands

NORGE

Joseph N. S. Vasquez, seniorrådgivare vid Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Terje Olsen, forskare vid Nordlandsforskning med inriktning på funktionshinder, rättssäkerhet och våld

SVERIGE

Ann Jönsson, sakkunnig vid Socialstyrelsen och medverkande i European Blind Unions arbete med rekommendationer om fungerande metoder för att förebygga våld mot kvinnor med nedsatt syn.

ÅLAND

Vivan Nikula, chef för jämställdhetsfrågor vid Jämställdhetsenheten Ålands landskapsregering.

KÖNSRELATERAT VÅLD OCH FUNKTIONSHINDER – VAD VET VI?

KVINNOR, MÄN, FLICKOR OCH POJKAR

med olika funktionsnedsättning utsätts för samma typer av våld som andra. Våldet som beskrivs i forskning och genom erfarenheter från projekt och kommuner är fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt, hedersrelaterat eller kulturellt betingat. Det kan också handla om tvång och människohandel. Våldet kan vara könsrelaterat på samma sätt som för kvinnor, män, flickor och pojkar utan funktionsnedsättning, men frågan är mer komplex och mönstren överensstämmer inte helt.

Det finns fortfarande stora hinder för att förebygga och upptäcka våld och övergrepp samt bemöta våldet när det förekommer. Hindren byggs bland annat av stereotypa uppfattningar, dels om personer med funktionsnedsättning, dels om att människor som lever nära personer med funktionsnedsättning av naturen är goda och icke våldsamma (Mandl et al. 2015; Socialstyrelsen 2011). Vidare finns en starkt befäst uppfattning om att personer med funktionsnedsättning är asexuella och ensamma och därför inte lever som partner i relationer där våld kan förekomma (Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2007).

Funktionshinder och könsrelaterat våld är relativt ungt som sammanhållet forskningsämne. Att de två sociala kategorierna kön och funktionshinder möts intersektionellt i forskning om våld är fortfarande ovanligt. Några centrala begrepp för denna rapport är funktionsnedsättning, funktionshinder och våld. I rapporten beskrivs hur våldet kan vara relaterat till kön och funktionshinder.

Enligt Sickness, Disability and Work (OECD 2010) självrapporterar mellan 13 % och 21 % av befolkningen i åldern 20–64 år att de har någon typ av funktionsnedsättning. Danska SFI:s rapport om levnadsförhållanden för personer med funktionsnedsättning (2013) visar att var tredje dansk upplever sig ha någon typ av funktionsnedsättning. Svårigheten med enkätundersökningar är att de inte är tillgängliga för alla grupper av personer med funktionsnedsättning. I svenska Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoundersökning anger i snitt 22 % att de har någon typ av funktionsnedsättning.

Beroende på definition har alltså mellan var femte och var tredje nordbo någon typ av funktionsnedsättning. Av en total befolkning i hela Norden på 25 miljoner blir det 5-7 miljoner invånare.

Livssituationen för personer med funktionsnedsättning skiljer sig på många sätt från andras. Vad gäller våld förekommer övergrepp i fler och andra miljöer och risken för att utsättas är högre. Förövare kan i regel utnyttja sin maktposition över personer med funktionsnedsättning på sätt som annars inte vore möjliga. Kvinnor och män med funktionsnedsättning lever med större risk för våld i parrelationer (European Fundamental Rights Agency, FRA 2014).

Personer med funktionsnedsättning är en heterogen grupp men lever med sammantaget fler riskfaktorer än andra för att utsättas för våld. De utsätts i högre grad också, oavsett kön och ålder (Damgaard et al. 2013; Nilsson och Westlund 2007; Muff 2001; HIOA, 2014; Handu 2005 mfl).

Internationella omfattningsstudier visar att både typ och omfattning av våld skiljer sig mellan både kön och typ av funktionsnedsättning. Kvinnor med funktionsnedsättning visar sig också vara utsatta både oftare och under längre perioder än andra kvinnor (Olsvik 2011). Män med funktionsnedsättning upplever oftare än kvinnor med funktionsnedsättning att de utsätts för våld i offentliga miljöer (Myndigheten för Delaktighet 2016).

Få nordiska befolkningsundersökningar berör frågor om kön, funktionsnedsättning och våld samtidigt. Av olika anledningar visar inte brottsstatistiken huruvida personer som utsätts för, eller anmält våld, har någon funktionsnedsättning. Underrapporteringen är antagligen stor. Den danska befolkningsundersökningen SHILD är ett gott exempel på kunskapsinsamling om temat. Den har 19 000 respondenter som självrapporterar en funktionsnedsättning och är

idag den enda undersökningen som behandlar kön samt olika typer av både funktionsförmågor och våld. Därmed möjliggörs jämförelser mellan olika samhällsgrupper som har, eller inte har, olika typer av funktionsnedsättning. Data från SHILD analyserades 2013 i rapporten Hverdagsliv og Levevilkår for Mennesker med Funktionsnedsættelse (Damgaard et al 2013). Den visar bland annat att var tionde kvinna med omfattande fysisk funktionsnedsättning har utsatts för våld i en nära relation under det senaste året. Hos männen är motsvarande siffra hälften så hög.

I nedanstående text beskrivs våldstyper och andra aspekter som ter sig annorlunda hos denna målgrupp. Längre ner återkommer texten till omfattning och skillnader beroende på om kvinnor, män, flickor eller pojkar utsätts.

FLER NÄRA RELATIONER OCH TYPER AV VÅLD I RELATION TILL FUNKTIONSHINDER

Nära relationer avser ofta relationer till familjemedlemmar och den utökade familjen såsom nära vänner och släktingar. Alltså de personer som oftast står för trygghet och omsorg. Förutom dessa nära relationer har många personer med funktionsnedsättning andra människor som ska ge trygghet och omsorg. Dessa kan vara vårdpersonal, färdtjänstchaufförer och personal inom socialtjänsten. För personer med funktionsnedsättning handlar begreppet ”nära relationer” således om en stor grupp människor.

Särskilda aspekter av våld och övergrepp som personer med funktionsnedsättning utsätts för

kan generellt delas in i två kategorier (Nationellt kunskapscenter för kvinnofrid 2013).

1. Övergrepp i stöd- eller vårdsituationer som är direkt relaterade till att personen har en funktionsnedsättning.
2. Typer av våld som alla riskerar att utsättas för, men som inte hade ägt rum om den utsatta inte hade haft en funktionsnedsättning. Personens utsatthet till följd av funktionsnedsättningen ger detta våld en särskild karaktär.

Gemensamt för kategorierna är att förövaren kan utnyttja den utsatta personens reducerade autonomi och förmåga att göra motstånd.

Konkreta exempel på övergrepp som begås inom omsorgs-, hälso- och vårdinrättningar (kategori 1):

- Personal är hårdhänt i sin behandling
- Personal utsätter brukare/patienter/klienter för verbala trakasserier med hänvisning till funktionsnedsättningen
- Personal undviker att ge smärtlindring under medicinsk behandling
- Personal utsätter personen för sexuella smekningar under undersökningar eller annan intim vård.

Konkreta exempel på hur våld och andra övergrepp kan vara relaterat till persons funktionsnedsättning (kategori 2):

- Förövaren lämnar en person med nedsatt syn i en farlig miljö som hen inte känner till (psykiskt våld)
- Förövaren förstör en persons hjälpmedel (psykiskt/fysiskt våld)
- Förövaren använder ett hjälpmedel som tillhygge (fysiskt våld)
- Förövaren kan lättare utnyttja, tvinga eller manipulera en person med nedsatt kognitiv förmåga (sexuellt våld, tvångsaktenskap, ekonomiskt våld)

SÄRSKILD UTSATTHET OCH BEROENDEPOSITION

Strukturella skillnader i relation till övrig befolkning, såsom fattigdom och bristande tillgänglighet i samhällets miljöer, ger personer med funktionsnedsättning sämre förutsättningar för delaktighet, öppenhet och trygghet (Traustadóttir och Gunnarsdóttir 2014). Bland personer med funktionsnedsättning har kvinnor generellt även sämre ställning än män på arbetsmarknaden och därmed också svårare att försörja sig själva (Myndigheten för Delaktighet 2016; Barron et al 2004).

Bristande tillgänglighet i närmiljön isolerar människor från deltagande i samhällslivet. Hinder kan vara fysiska såsom den byggda eller digitala miljöns utformning, eller sociala som exempelvis attityder och förutfattade meningar. Medmänniskor och närstående har möjlighet att hjälpa eller ignorera, möjliggöra eller hindra en person med funktionsnedsättning från att delta i ett visst sammanhang. Personer med funktionsnedsättning hamnar därmed i särskild beroendeställning till sin omgivning utifrån tillgänglighet. Inte bara genom omgivningens utformning utan också genom medmänniskors ovilja eller oförmåga att hjälpa.

När det gäller våld och övergrepp gör sig de strukturella skillnaderna påminna på flera sätt. Exempelvis kan en person med psykisk funktionsnedsättning, om än en lindrig sådan, ha flera olika problem. Det kan vara avsaknad av utbildning, bostad i utsatt område, arbetslöshet och ekonomiska problem. Det vill säga en kombination av riskfaktorer som kan försätta personen i ett särskilt utsatt läge.

Personer med intellektuell funktionsnedsättning har en begränsning i sin förmåga att tänka abstrakt vilket gör dem särskilt sårbara för manipulation och utnyttjande. Förutom ovillkorlig lydnad kan funktionsnedsättningen leda till acceptans utan kritisk reflektion av vad vuxna eller andra auktoriteter säger och gör. Det bidrar till en ökad risk för att utsättas för våld och övergrepp (Davidian et al 2013). Särskilt problematiskt kan det vara för flickor och kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar. De hamnar lätt i ekonomisk beroendesituation och är ofta lätta att manipulera. Detta har bland annat beskrivits i studier om prostitution och kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning (Kuosmanen och Stark 2011 och 2013).

Stereotypa uppfattningar innebär ytterligare hinder för kunskapsinsamling (Traustadóttir et al 2014). Våldsbegreppet omdefinieras utifrån vilken miljö våldet förekommer i (Socialstyrelsen 2011). Ett stort problem är den stereotypa och allmänna uppfattningen att de som lever nära personer med funktionsnedsättning aldrig skulle kunna göra någon illa. När övergrepp ändå sker uppfattas de inte alltid som lika allvarliga eller ens våldsamma. Våldet kan bortförklaras med att "föräldrar till barn med funktionsnedsättning är utmattade och stressade" eller att vissa brukare inom socialtjänst och hälso- och sjukvård är särskilt betungande. När våld utövas av förövare som själva har en funktionsnedsättning kan det skyllas på bristande förståelse av händelsen. Därigenom osynliggörs den som utsatts för övergrepp.

I många fall innebär en funktionsnedsättning ett särskilt beroende av omgivningen. Det kan handla om behov av hjälp för att förflytta sig, läsa, söka information, sköta hushållet och

andra aspekter av vardaglig tillgänglighet. Beroenderelationen till närstående, vårdgivare och personal inom olika stödjande verksamheter kan bli ohälsosam (Nationellt kunskapscenter för kvinnofrid 2013; Socialt Udviklingscenter SUS 2007). Utsatthet för våld och övergrepp hänger delvis samman med biståndsberoende. Vård- och hjälpbehov till följd av funktionsnedsättning innebär en ökad risk för våld och övergrepp, bland annat i segregerade boendeformer. Personer med funktionsnedsättning saknar ofta de stora och trygga sociala nätverk som kan behövas för att bryta sig ur en destruktiv relation (Traustadóttir och Gunnarsdóttir 2014).

Våld och övergrepp i nyckelmiljöer måste kunna upptäckas. Förutsättningar för att kunna kontakta andra och göra sig förstådd i sådana miljöer är avgörande för personers upplevelse av trygghet.

En komplexitet finns också generellt i strävan efter normalitet. Ett exempel är unga kvinnor med kognitiv funktionsnedsättning som vill göra "det som är normalt". Dessa kvinnor har ofta låg självkänsla vilket betyder att de kan ha svårt att sätta gränser och avgöra när de blir utsatta för övergrepp. De löper därför större risk att utsättas för sexualbrott.

Kan samhället inte identifiera farliga miljöer, ge rätt sorts skydd och förebygga brott, så minskar tryggheten för personer med funktionsnedsättning, oavsett kön och ålder.

FLER FARLIGA MILJÖER

Våld kopplat till funktionsnedsättningar förekommer oftast i hemmiljöer och samhällets egna vård- och stödmiljöer (Mandl et al. 2014). Dit hör dagliga verksamheter, transporttjänster, sjukhusmiljöer, institutioner och andra miljöer som personer är emotionellt och ekonomiskt beroende av. Exempelvis om en lägenhet anpassats efter en persons individuella behov. Om hot eller våld förekommer i hemmet så uppstår – utöver den kris som alltid uppstår i samband med våld i nära relationer – svårigheter att finna alternativa hemmiljöer att söka skydd i (Unicefs rapport Children with disabilities 2013; Gundersen och Winsvold 2014).

Ibland saknas rutiner och riktlinjer för både förebyggande av våld och hur incidenter av våld och övergrepp ska rapporteras och hanteras. Sådana brister medför tydliga riskfaktorer på särskilda boenden och andra institutionsliknande miljöer. Bristen på rutiner och riktlinjer gör att brukarna, personerna i boendet, blir beroende av att möta "rätt" servicepersonal (Gundersen och Winsvold 2014). En studie om minoritetskvinnor beställd av EU-parlamentet visar att upp till 80 % av kvinnor med funktionsnedsättning som lever på institutioner har utsatts för våld (European parliament 2003, sid 13).

VÅLD MOT FLICKOR OCH POJKAR MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Internationella studier visar att barn med funktionsnedsättning löper 3–7 gånger större risk att utsättas för någon typ av våld än andra barn. Mest sårbara är barn med intellektuell eller psykosocial funktionsnedsättning (Fundamental Rights Agency, FRA 2015).

Intellektuella och fysiska funktionsnedsättningar kan innebära vårdberoende och andra riskfaktorer för barn. Dessutom tillkommer ett särskilt starkt beroende av den vuxna omgivningen. I de fall övergrepp sker i hemmet är också osynligheten särskilt påtaglig (Socialt Udviklingscenter SUS 2007). Sårbarheten och beroendeställningen gör det särskilt svårt att förebygga sexuellt våld mot barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning. Sexuellt utnyttjande är särskilt dolt och underrapporterat (Socialt Udviklingscenter SUS 2007).

FN:s barnkommitté beskriver orsakerna till dessa barns utsatthet främst utifrån deras oförmåga att se, höra, röra sig och sköta om sig själva. De lever isolerade från anhöriga;¹ de kan bli ignorerade och misstrodda eller missförstådda om de berättar om övergrepp. Föräldrar kan vara utsatta och barnen kan ses som icke-sexuella och oförstående inför sin kropp. Därför är de särskilt sårbara inför personer som är benägna att begå övergrepp, särskilt sexuella övergrepp (FRA 2015). En förklaring till att barnen utsätts för kränkningar är att de inte beter sig som andra barn utan ser annorlunda ut och anses vara krävande (FRA 2015). En annan faktor är att föräldrar till barn med funktionsnedsättning kan ha en lägre grad av anknytning till barnen (Nilsson och Westlund 2007).

Studier om våldsutsatta barn visar generellt att barn med funktionsnedsättning är överrepresenterade. Flickor och pojkar med funktionsnedsättning utsätts i högre grad för mobbning och bristande omsorg. I NOVA:s rapport 17/11 intervjuas unga vuxna med funktionsnedsättning som tidigare varit under socialtjänstens (barnevernets) omsorg på grund av omsorgssvikt. Samtliga upplevde att omsorgssvikten de drabbats av var kopplad till deras funktionsnedsättning (Gundersen et al 2014).

Barn med funktionsnedsättning utsätts också för sexuella övergrepp och fysiskt våld. Flickor tycks vara mer utsatta än pojkar för sexuellt våld. Studier pekar också på att ju mer omfattande funktionsnedsättning desto större risk att utsättas (Socialt Udviklingscenter SUS 2007).

När kvinnor i FRA:s studie om våld mot kvinnor intervjuade kvinnor med funktionsnedsättning uppgav 46 % att de utsätts för fysiskt, sexuellt eller psykologiskt våld före 15 års ålder. Motsvarande siffra för kvinnor utan funktionsnedsättning var 15 % (FRA 2014 sid 187).

Forskningen visar inte tydligt om barn med funktionsnedsättning utsätts för sexuella övergrepp i högre grad än barn utan funktionsnedsättning. Mörkertalet är antagligen stort (Folkhälsoinstitutet 2012 sid 39 och 50; Socialt utvecklingscentrum SUS 2007).

Vad gäller mobbning sker den framför allt i skolan av jämnåriga och ofta andra barn och unga med funktionsnedsättning (NOVA 2011). Bristande omsorg och sexuella övergrepp sker generellt i, eller i anslutning till hemmet (Socialt utvecklingscentrum SUS 2007).

1 I stora delar av världen lever många barn med funktionsnedsättning på institution.

Vad gäller sexuella övergrepp tycks plats och förövare variera med den utsattas ålder. Ju äldre barn är desto vanligare att personer utanför familjen utövar våldet. Män begår de flesta övergreppen mot både flickor och pojkar (Nationellt kompetenscenter för kvinnofrid 2013; Mandl et al 2014; Socialt utvecklingscentrum SUS 2007).

Hos professionella som ska ge stöd till utsatta barn finns en stor kunskapsbrist om intellektuella funktionsnedsättningar. Detsamma gäller kunskapen om sexuella övergrepp hos professionella med kunskap om barns särskilda behov.

Övergreppen uppfattas därför inte av professionella som möter dem (Socialt utvecklingscentrum SUS 2007). Ytterligare en riskfaktor är att de auktoriteter som barn är beroende av lättare styr barnens uppfattning om vad som är normalt i relationer.

Ungas bristande utbildning om sex och relationer är ett stort problem. Likaså är bristen på tillgänglig information om hur barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning själva kan skydda sig från övergrepp.

Källa: Fundamental Rights Agency, FRA 2015

VÅLD MOT KVINNOR MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Internationell och nationell forskning från Norden visar att kvinnor med funktionsnedsättning är mer våldsutsatta än genomsnittet. Vanligast är att våldet ofta upprepas och utövas i en nära relation. Förövaren är oftast en familjemedlem och i de flesta fall en eller flera män. Således är våldsmönstret detsamma som för andra våldsutsatta kvinnor (Viemerö 2005; Olsvik, 2011; Traustadóttir och Snaefridar-Gunnarsdóttir 2014; Sumo-rapporten 2014; Grøvdal 2013; Nationellt center för kvinnofrid 2013). Skillnaden för kvinnor med funktionsnedsättning är beroenderelationen till omgivningen till följd av funktionsnedsättningen och ålder. Se tidigare textavsnitt under "Fler farliga miljöer".

I FRA:s studie om våld mot kvinnor uppgav 34 % av kvinnorna med funktionsnedsättning att de varit utsatta för fysiskt, sexuellt eller psykiskt våld efter 15 års ålder. Motsvarande siffra för kvinnor utan funktionsnedsättning var 19 % (FRA 2014, sid 187).

Vad gäller våld i parrelationer blir kvinnor med funktionsnedsättning våldsutsatta under längre perioder än andra kvinnor (Kristensen 2011; FRA 2015). De löper större risk än andra kvinnor att utsättas för fysiskt våld såväl före som under graviditet, och är betydligt mer utsatta för övergrepp av vårdpersonal och andra vårdgivare (Olsvik 2011). Kvinnor med funktionsnedsättning riskerar även att utsättas för allvarligt fysiskt våld i högre grad och tvingas oftare till sexuella aktiviteter än andra kvinnor (Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2012 mfl). Hedersrelaterat våld, arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap förekommer i högre grad mot unga kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning

än mot pojkar (Davidian et al 2013). Flera projekt har uppmärksammat problematiken och visat på både ekonomiskt utnyttjande, kränkningar av den personliga integriteten och sexuella övergrepp mot kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning.

I en intervjustudie inom EU-projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence (2011-2013) uppgav samtliga intervjuade kvinnor att de vid någon tidpunkt i livet utsatts för någon typ av våld (Mandl et al 2014).

Kvinnor med psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar löper större risk att utsättas för våld, särskilt i form av sexuella övergrepp, än övriga kvinnor med funktionsnedsättning (Damgaard et al. 2013). Äldre kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar är mer utsatta än andra (Bengtsson Tops 2004).

Utöver utsattheten för sexualiserat och sexuellt våld, visar studier på fall där kvinnor med olika funktionsnedsättning hindras från att ha sexuella relationer (Davidian et al 2013) och fortfarande tvingas genomgå abort och sterilisering utan att grundligt ha informerats om ingreppets konsekvenser (Kristin Björnsdóttir 2011).

Än så länge saknas forskning om människohandel med kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning. Expertgruppen efterfrågar forskningsområdet.

VÅLD MOT MÄN MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Nästan alla studier om våld i nära relationer handlar om kvinnor. Vad gäller män är forskningen mycket sparsam och det går inte att med säkerhet säga hur våldet eller utvecklingen ser ut.

Även om främst kvinnor utsätts visar de studier som finns att män med funktionsnedsättning också är en utsatt grupp. Mer forskning behövs, men den kunskap som finns visar att våld mot män med funktionsnedsättning oftast begås i det offentliga rummet och av obekanta män. Män med psykisk funktionsnedsättning eller omfattande nedsättning av rörelseförmågan utsätts oftare inomhus och av bekanta förövare, dels i hemmet, dels i särskilda boenden eller på institutioner (Damgaard et al. 2013; Brottsförebyggande rådet 2007).

Män med funktionsnedsättning utsätts alltså, på grund av vård- och omsorgsbehov, för mer våld i hem- och omsorgsmiljöer än andra män (Damgaard et al. 2013). Ett rimligt antagande är därför att utsattheten bland män med funktionsnedsättning är den som avviker mest från motsvarande grupp i totalbefolkningen (Nilsson och Westlund 2007).

Den rådande maskulinitetsnormen och traditionella könsroller gör att utsatta män, oftare än kvinnor, väljer att osynliggöra skadorna genom att inte berätta om övergrepp och våld i nära relationer. Männen söker mer sällan vård för skador de fått genom våld i hemmiljön (Björnsdóttir, Gundersen och Winsvold 2014).

En anledning till att män inte uppsöker kriscenter och liknande verksamheter är att de inte vet att skyddet även innefattar män. Norges kom-

muner är enligt norska kriscenterlagen skyldiga att erbjuda skydd även till män. Dessvärre fungerar det inte i praktiken. En studie av Høgskolen i Oslo og Akershus (HIOA) med anställda vid centren, visar att erbjudandet för män inte alls är så välutvecklat som det för kvinnor. Samma studie visar även att skyddade boenden för män väldigt sällan är tillgängliga för personer med funktionsnedsättningar som exempelvis nedsatt rörelseförmåga (Gundersen och Winsvold 2014).

Stereotypa föreställningar hindrar samhället från att upptäcka mäns utsatthet. En uppfattning är att män med funktionsnedsättning är asexuella och inte lever i relationer (Barron et al. 2004). En annan är att de skyddas från våld av omgivningen. Att män på grund av maskulinitetsnormer inte förväntas vara våldutsatta eller behöva hjälp, innebär en dubbel utsatthet för män med funktionsnedsättning. Söker de hjälp trots normen är hjälpen många gånger inte tillgänglig (Gundersen och Winsvold 2014).

MÖRKERTALET ÄR STORT

Förekomsten av våld i nära relationer präglas av ett stort mörkertal och en generellt sett begränsad tillgång till data. Mörkertalet är ännu större med funktionshinder i bilden. Flera studier från skyddade boenden visar endast ett fåtal representerade kvinnor med funktionsnedsättning. Både kvinnor och män med funktionsnedsättning utsätts dock för våld, men hinder gör att de inte kan använda eller ens söka den hjälp samhället erbjuder (Cresso 2015; Socialstyrelsen 2012).

Personlig sekretess bidrar också till mörkertalet. Vårdmottagningar, polis och andra myndigheter får inte registrera funktionsnedsättningar

hos offer för övergrepp. Aktörer som ska kunna upptäcka våld har i regel begränsad erfarenhet och kunskap om kommunikation med personer med funktionsnedsättningar. Det gäller särskilt människor med nedsatt syn, hörsel och kognitiv förmåga.

Ett hinder för kunskapsinsamling är att våld kan omdefinieras och benämnas som "brister" eller "händelser" på exempelvis särskilda boenden (Socialstyrelsen 2011). Utsatthet och våld kan också vara svårt att bedöma. Ibland måste personal subjektivt avgöra om en händelse ska ses som våldsam eller inte. Personalen får då tolkningsföreträde i definitionen av övergrepp och våld. Om en incident rapporteras eller inte beror då på personalens bedömning. Alltså bedömer de anställda – inte den utsatta – allvaret i händelsen.

Expertgruppen anser att tolkningsföreträdet avseende övergrepp bör vara hos den som utsatts.

I brist på forum att berätta om våldupplevelser kan information komma fram i andra sammanhang. Ett exempel är en isländsk intervjustudie om kvinnor med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden där deltagare även började berätta om erfarenheter av våld och en ständig närvaro av våld (Ref i Traustadóttir och Snaefriðar- Gunnarsdóttir 2014).

Personer som ofta eller kontinuerligt utsätts för våld upplever inte alltid att de utsätts. I forskningen beskrivs ett "ständigt närvarande" av våld som hindrar utsatta från att anmäla. Det kan bero på att de vant sig vid närvaron av våld eller slutat tro och hoppas att omvärlden kan och vill hjälpa och skydda (Mandl et al. 2015). Detta understryker vikten av att personal, assis-

tenter och andra som arbetar med stöd och service är medvetna om vilka möjligheter som finns att agera – eller avstå från att agera. Deras uppdrag är att stödja och hjälpa. Samtidigt har de en maktposition i relation till dem de ska tillhandahålla tjänster för.

NÄR FÖRÖVAREN HAR EN FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Vanligast är att personer utan funktionsnedsättning utsätter personer med funktionsnedsättning för övergrepp, men situationer förekommer även där förövaren, eller båda parter, har en funktionsnedsättning. Personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsatts för sexuella övergrepp har till stor del utsatts av personer med liknande funktionsnedsättning (Damgaard et al. 2013; Socialt utvecklingscentrum SUS 2007).

Enligt expertgruppen pågår en diskussion om vilken roll segregerade boendeformer och personal spelar för situationer där boende utövar våld mot varandra.

Enligt den danska befolkningsundersökningen SHILD har fler män än kvinnor med funktionsnedsättning det senaste året skakat, slagit eller sparkat en annan person.

Personer med psykiska funktionsnedsättningar utövar våld i högre utsträckning än personer med andra funktionsnedsättningar. De som använder våld riktar i de flesta fall våldet mot vänner, grannar, nuvarande partner eller någon i familjen (Damgaard et al. 2013). Förövare med funktionsnedsättning blir i mindre utsträckning än andra dömda för brott de begått. De får också mindre stöd för att komma ur ett våldsam samt beteende.

LAGSTIFTNING, IMPLEMENTERING OCH TILLGÅNG TILL SKYDD OCH RÄTTSSYSTEM

INTERNATIONELLT REGELVERK OCH SAMARBETE

Rättighetsperspektivet har fått ett internationellt uttryck i Nordens länder och självstyrande områden, bland annat genom åtaganden som parter i FN-konventioner och samarbetet inom Europarådet och EU. FN, Europarådet och EU har både i konventioner, handlingsplaner och genom olika aktiviteter uppmärksammat risker och förekomster av flerfaldig diskriminering. Alla tre internationella organisationer förespråkar initiativ med både funktionshinders- och könsperspektiv. Situationen för kvinnor och flickor med funktionsnedsättning är alarmerande. Både kunskap och åtgärder behövs för att situationen ska förändras.

FN:s konvention om mänskliga rättigheter förbjuder våld och diskriminering. Målgruppspecifika konventioner förtydligar organets artiklar om generella mänskliga rättigheter från 1948 och hur de kan förverkligas. De målgruppspecifika konventionerna visar även på särskilt utsatta grupper. Särskilt relevanta för denna rapport är konventionerna om mänskliga och politiska rättigheter (CCPR), sociala, ekono-

miska och kulturella rättigheter (CESCR), kvinnors rättigheter (CEDAW), barns rättigheter (CRC) och rättigheter för personer med funktionsnedsättning (UNCRPD).

FN:s kvinnokonvention är ett väletablerat dokument. De nordiska länderna deltar med delegationer vid statspartsmöten. Nordens samtliga jämställdhetsministrar reser årligen till New York för att markera vikten av internationell uppslutning för jämställdhet.

FN:s barnkonvention är en av flera delar i de nordiska ländernas lagstiftningar. Artikel 23 handlar om barn med funktionsnedsättning. I barnkommitténs generella kommentar nr 9 (2006) om barn med funktionsnedsättning står det att dessa barn i alla sammanhang är mer sårbara för alla typer av övergrepp.

FN:s funktionshinderskonvention antogs av generalförsamlingen år 2006. Artikel 6 i funktionshinderskonventionen handlar om kvinnor och flickor med funktionsnedsättning och artikel 7 om barn med funktionsnedsättning.

Samtliga FN-konventioner har kommittéer som följer upp och granskar statsparterna. Granskningsskommittéerna bedömer fristående och sakligt hur statsparterna utifrån nationell kontext främjar och lever upp till konventionernas intentioner. Av de nordiska länderna har hittills bara Danmark, Färöarna, Grönland och Sverige granskats av FN:s funktionshinderskommitté. Norge har skickat in sin första rapport om hur konventionens intentioner implementeras i landets förvaltning.

FN:s funktionshinderskommitté antog 2014 en särskild generell kommentar. Den förtydligar innehållet i artikel 9, om tillgänglighet, och artikel 12, om likhet inför lagen. En generell kommentar formuleras om hur artikel 6, om kvinnor och flickor, ska tolkas.

Europarådets parlamentariska församling, ministerråd, expertkommittéer för rättigheter för personer med funktionsnedsättning och avdelningen för antidiskriminering har uppmärksammat temat genom konventioner och rekommendationer. Europarådet har gett ut flera publikationer, särskilt om situationen för kvinnor och flickor med funktionsnedsättning. Istanbulkonventionen om kvinnors och flickors situation och rätt till hälsa och säkerhet är också relevant och har antagits av alla nordiska länder.

Europeiska konventionen om Mänskliga rättigheter är ett grundläggande dokument för det europeiska samarbetet. Alla länder har förbundit sig att följa dess stadgar. EU har som enda regionala organisation ratificerat FN:s funktionshinderskonvention (UNCRPD). Det visar på en hög ambitionsnivå och ställer krav på medlemsländerna att ställa om och göra rätt. Direktivet om jämlikhet på arbetsmarknaden (2000/78) påverkar direkt, såsom passagerarrättigheter som gäller för buss-, båt-, tåg- och flygtrafik.

EU har även en handlingsplan för inkludering av personer med funktionsnedsättning såväl som särskilda satsningar på samarbeten, bland annat för att främja fri rörlighet mellan länderna (European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe).

EU:s människorättsinstitut, FRA, gjorde 2013 en enkät som fokuserade på våld mot kvinnor. Rapporten *Violence against women in the EU* publicerades 2015 med ett appendix om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning (FRA 2015). FRA har också studerat våld mot barn med funktionsnedsättning (FRA 2015).

EU-kommissionen finansierade projektet *Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence* som pågick 2012-2014.

Ratificeringar av några för temat relevanta internationella konventioner

Land eller självstyrande område	FN:s barnkonvention, Artikel 2, 19 och 23	FN:s kvinnokonvention	FN:s funktionshindrarskonvention, Artikel 5, 6, 7, 12, 14 och 16	Istanbul-konventionen om barns och kvinnors rätt till hälsa och säkerhet
Danmark	Ja	Ja	Ja	Ja
Finland	Ja	Ja	Ja	Ja
Färöarna	Ja	Ja	Ja	Ja
Grönland	Ja	Ja	Ja	Ja
Island	Ja	Ja	Nej (endast underskrivit)	Ja
Norge	Ja	Ja	Ja	Ja
Sverige	Ja	Ja	Ja	Ja
Åland	Ja	Ja	Ja	Ja

NORDISKT SAMARBETE OM JÄMSTÄLLDHET, VÅLD OCH FUNKTIONSHINDER

Nordisk jämställdhetspolitik fokuserar på att samla kunskap om, och utjämna maktrelationer mellan kvinnor och män.

De nordiska länderna har kommit längst i världen med jämställdhet mellan kvinnor och män. Detta har möjliggjorts genom problematisering av stereotypa könsroller, skapande av förutsättningar för jämlika villkor på arbetsmarknaden och en nollvision för könsrelaterat våld (Nordiska ministerrådet 2015).

Våld och andra övergrepp är extrema former av maktutövning. Nordiskt samarbete mot våld i nära relationer har bland annat fokuserat på riskbedömning. En nordisk expertgrupp har bidragit till boken Riskbedömning av partnervåld: Erfarenheter och utmaningar i de nordiska länderna (Nordiska ministerrådet 2014). Efter att ha utvärderat effekten av deltagande länders system har våld i hög grad visat sig fortfarande förekomma just i nära relationer. Detta trots

många års aktivt jämställdhetsarbete och ett starkt lyft för kvinnors och barns rättigheter. I det tidigare samarbetet om riskbedömning ingick inte analyser med utgångspunkten att offret eller förövaren har någon typ av funktionsnedsättning.

I strategin Ett gott liv i ett hållbart Norden (Nordiska ministerrådet 2013), som är de nordiska samarbetsministrarnas strategi för hållbar utveckling, står bland annat:

”Den nordiska samhällsmodellen är känd för universella välfärdssystem. Kärnvärdena är lika möjligheter, social solidaritet och trygghet för alla oavsett kön, etnicitet, religion, övertygelse, funktionsförmåga, ålder och sexuell orientering. Det handlar om sociala rättigheter och principen att alla ska ha lika tillgång till social- och hälsojänster, utbildning och kultur. Det gäller också omsorgen för socialt utsatta och sårbara grupper i samhället. Välfärdsmodellen bygger på mångfald där alla grupper integreras i samhället.”

Nordisk funktionshinderspolitik organiseras främst under Nordiska ministerrådet för social- och hälsopolitik. Nordiska ministerrådets handlingsplan för funktionshinderssamarbetet gäller 2015-2017 och har tre fokusområden: Mänskliga rättigheter, Mångfald och Fri rörlighet (Nordiska ministerrådet 2015).

Under varje fokusområde finns tre konkreta aktiviteter för att främja en effektiv inkludering av personer med funktionsnedsättning. Projektet, som är en av aktiviteterna under fokusområdet Mångfald, syftar till att komplettera den nordiska jämställdhetspolitikens agenda med ett mångfaldsperspektiv utifrån befolkningens varierande funktionsförmåga (Nordiska ministerrådet 2015).

Genom detta nordiska samarbetsprojekt har en nordisk expertgrupp utsetts. Medlemmarna kommer från hela Norden. I expertgruppen finns personer som kompletterar varandra genom sakkunskap och personlig erfarenhet inom närliggande områden. Företrädare från funktionshindersorganisationer ingår i gruppen, likaså personer med egna erfarenheter av funktionsnedsättningar och behov av tillgänglighet. Gruppmedlemmarna har under projektiden bidragit till kunskapsinsamling och deltagit i två arbetsmöten inklusive studiebesök.

Rådet för nordiskt samarbete om funktionshinder har under projektiden kommit med inspel till rapporten och ställt sig bakom dess rekommendationer.

RÄTTSLIGA TOMRUM I SKYDDET MOT VÅLD AV KVINNOR, BARN SAMT PERSONER MED FUNKTIONS- NEDSÄTTNING

I EU-projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence (2011-2013) ingick fyra europeiska länder, däribland Island. Här gjordes en noggrann genomgång av lagstiftning inom tre områden:

- Socialt stöd och service för personer med funktionsnedsättning.
- Stöd och service till personer som riskerar eller har utsatts för våld.
- Lagstiftning med relevans för särskild utsatthet hos kvinnor, flickor och andra särskilt utsatta grupper gällande våld i nära relationer och könsrelaterat våld.

Trots gedigen lagstiftning i länderna konstaterar EU-projektets slutrapport att kvinnor med funktionsnedsättning alltjämt är utsatta då de hamnar i rättsliga tomrum ("legal gaps"). I Daphne-projektet formuleras rekommendationer riktade till beslutsfattare på lokal, nationell och internationell nivå. Rekommendationerna riktar sig också till andra mottagare, bland annat funktionshindersorganisationer (Mandl et al. 2015).

FRA-rapporten om våld mot barn med funktionsnedsättning går igenom internationell och nationell lagstiftning i länder som medverkar i studien, däribland Danmark, Finland och Sverige. Brister återfanns på liknande sätt i lagstiftningens oförmåga att omfatta både barn- och funktionshindersperspektiv samtidigt. Sverige, Danmark och Finland ingår i studien (FRA 2015a).

NATIONELL NIVÅ I NORDISKA LÄNDER OCH SJÄLVSTYRANDE OMRÅDEN

BEHOV ATT UTVECKLA LAGSTIFTNINGEN FÖR ATT SKYDDA FLER

Den nordiska expertgruppen ser liknande tendenser till brister i form av rättsliga tomrum i nordiska länders nationella lagstiftning, såsom resultaten av EU-projektet visar (Mandl et al. 2015). Lagar med syfte att skydda mot våld är svåra att tillämpa på sätt som skyddar alla. Lagar om skydd av kvinnor saknar exempelvis formuleringar om särskilt utsatta grupper. Detta återspeglas på organisatorisk nivå. Enheter som arbetar med våld styrs inte av samma regelverk som enheter med ansvar för funktionshinder och stöd samt service för personer med funktionsnedsättning (Socialt utvecklingscentrum SUS 2007).

Expertgruppen diskuterade fallen med generell lagstiftning som inte pekar ut utsatta grupper, även om den omfattar ”alla”. Det har visat sig vara svårt att följa upp situationen för personer med funktionsnedsättning och särskilda behov av tillgänglighet. Fokus saknas i den politiska beställningen och i lagen. Därför blir det också

svårt för utförare att se och prioritera särskilda behov hos personer som behöver socialt stöd och service efter att ha utsatts för våld. Det legala skyddet för personer som tillhör särskilt utsatta grupper behöver tydliggöras i lagstiftningen. Våld som tema behöver också tydliggöras i lagstiftning om stöd och service till personer med funktionsnedsättning.

OSKÄLIGA SKILLNADER I STRAFFSKALA BEROENDE PÅ BROTTETS KONTEXT

Expertgruppen har lyft fram en annan brist i befintlig lagstiftning. Den handlar om skillnader i brottsrubriceringar och straffskala för våldsbrott på sjukhus och i andra institutionella miljöer.

Ett exempel är Finlands sexualbrottsregleringar. Sexualbrott på sjukhus eller inom andra institutioner bestraffas enligt lägre straffskala än brott i andra miljöer. För brott inom institutioner är straffskalan böter och upp till fyra års fängelse. För samma brott i en annan miljö är straffskalan fängelsestraff i minst ett och upp till sex år. FN:s

kommitté för konventionen om kvinnors rättigheter rekommenderade Finland att vidta åtgärder mot detta i februari 2014. I Norge finns en liknande skillnad.

FUNKTIONSFÖRMÅGA SOM GRUND FÖR HATBROTTSRUBRICERING SAKNAS I FLERA NORDISKA LÄNDER

Med hatbrott menas brott som begås på grund av gärningspersonens negativa inställning till exempelvis sexuell läggning, hudfärg eller religionstillhörighet (Roulstone och Mason-Bish 2013). Hatbrott bestraffas hårdare än brott på annan grund. I Norden har endast Norge funktionsnedsättning som grund för hatbrott i lagstiftningen (Lov om straff Kapittel 20 §185 Hatefulle ytringer). I Finlands handlingsplan för grundläggande mänskliga rättigheter beskrivs hur mekanismer ska förbättras för att identifiera våld mot sårbara grupper. Där ingår personer med funktionsnedsättning. I handlingsplanen framgår även att regeringen ska stärka arbetet mot hatbrott mot dessa grupper (Finska justitiedepartementet 2012). I Danmarks funktionshindersstrategi, Et samfund for alle, finns särskilda åtgärder för att kartlägga hatbrott mot personer med funktionsnedsättning.

I flera nordiska länder kan det faktum att brottsoffret har en funktionsnedsättning ses som en försvårande omständighet och därför leda till ett hårdare straff (FRA 2015b).

OJÄMN RÄTTSPRAXIS AVSEENDE SÄRSKILD UTSATTHET/SÅRBARHET

Funktionsnedsättning och särskild utsatthet hos brottsoffer kan ses som försvårande omständigheter och leda till hårdare straff i rättsfall. Expertgruppen diskuterade därför under projektiden om en ojämn juridisk praxis finns då länderna gör på olika sätt. Även här finns kunskapsbrist i rättsväsendet. Rättsväsendet, polis och domstolar kommer generellt att hanteras senare i denna rapport.

POSITIV UTVECKLING DE SENASTE ÅREN

Expertgruppen betonar också goda exempel. Generellt finns en ökad medvetenhet om könsrelaterat våld i nära relationer och där samhället möter personer med olika typer av funktionsnedsättning. Norge införde Lov om kommunale krisesentre (krisesenterloven) 2010. Sedan dess har rekryteringarna fördubblats av personal med kompetens kring våldsutsatta kvinnor och barn med funktionsnedsättning. Detta skedde under perioden 2009-2013.

Funktionshindersperspektiv har tydliggjorts i lagstiftning som ska skydda medborgare från att utsättas för våld. Även om ingen lagstiftning är komplett har expertgruppen kunnat ge flera goda exempel från Norden.

Funktionshindersperspektiv förekommer i varierande grad i:

- **Grundlagar**
Danmark: Den danska grundlagen (grundloven) som gäller alla medborgare
Finland: Finlands grundlag - 2 kap Grundläggande fri- och rättigheter
- **Diskrimineringslagar**
Danmark: Grundloven
Finland: Diskrimineringslag (30.12.2014/1325); trädde i kraft 2015
Sverige: Diskrimineringslagen (2008:567), DL.
- **Lagar om hat, brott och straff**
Danmark: Grundloven och straffeloven
- **Lagar gällande stöd till brottsoffer**
Danmark: Serviceloven
Sverige: I socialtjänstlagen (2001:453), SoL, lyfts ett antal grupper särskilt fram när det handlar om socialtjänstens ansvar att ge stöd. Här nämns barn och unga, personer

med funktionshinder, brottsoffer och våldsutsatta kvinnor. Ett särskilt kapitel i denna lag handlar om dessa grupper. I förvaltningslagen (1986:223), FL, finns bestämmelser om myndigheters skyldighet att anlita tolk då de har att göra med personer som har hörselnedsättning, talskada eller inte förstår svenska.

- **Lagar om tystnadsplikt och sekretess**
Danmark: Forvaltningsloven
- **Lagar om anmälningssplikt**
Danmark: Upplyningsplikt till kommunen gällande barn och ungdomar. Skyldigheten gäller medborgare (§ 154 i serviceloven), yrkesverksamma (§ 153 i serviceloven) och en mellemkommunal udneretningspligt (§ 152 i serviceloven)
- **Lagar om kriscenter (Norge)**

Expertgruppen kunde också ge exempel på hur våld och könsrelaterat våld uppmärksammas i lagstiftning som ska ge stöd och service till personer med olika typer av funktionsnedsättning.

Våld förekommer i varierande grad i:

- kommunallagar
- lagar som styr socialtjänst
- lagar om stöd och service
- hälso- och sjukvårdslagstiftning

STRATEGIER, HANDLINGSPLANER OCH ANDRA VERKTYG

Strategier, handlingsplaner, föreskrifter, vägledande dokument, handböcker och utbildningsmaterial är verktyg för effektiv implementering av lagstiftares intentioner. Flera länders strategiska planer mot våld i nära relationer har på senare år pekat ut kvinnor och barn med funktionsnedsättning som särskilt utsatta grupper. Länderna lyckas med få undantag genomföra

effektivt skyddande och våldsförebyggande åtgärder i praktiken.

Nedan beskrivs några exempel på hur funktionshindersperspektiv synliggjorts i strategier, handlingsplaner, vägledningar samt andra verktyg mot våld i nära relationer och könsrelaterat våld.

Tabellen visar vilka av de nordiska länderna som har strategier mot våld i nära relationer, huruvida personer med funktionsnedsättning tydliggörs i dessa och om det pågår andra verksamheter för att synliggöra och bemöta problematiken.

Land eller självstyrande område	Nationell strategi mot våld i nära relationer	Personer med funktionsnedsättning omnämns explicit	Andra pågående kampanjer och projekt som synliggör våldsutsatta personer med funktionsnedsättning
Danmark	Ja	Ja	Nej
Finland	Ja	Ja	Ja
Färöarna	Ja	Ja	Ja
Grönland	Ja	Nej	Nej
Island	Ja	Nej	Ja
Norge	Ja	Ja	Ja
Sverige	Ja	Ja	Ja
Åland	Ja	Ja	Nej

DANMARK

I strategin ”De Sociale 2020-mål: Alle skal med” är ett av målen att kvinnor ska få hjälp ur våldssamma relationer. Kvinnor med funktionsnedsättning är inte nämnda specifikt i strategin men den gäller alla kvinnor.²

”Overgrebspakken” är en samlad insats som ska skydda barn och unga mot övergrepp.³

Genom ”National Handlingsplan Indsats mod vold i familien og nære relationer” vill regeringen fortsätta, förstärka och förbättra insatser för en bred målgrupp av våldsutsatta personer.⁴

På Socialstyrelsens hemsida finns material riktat till barn och vuxna med funktionsnedsättning samt till personal och allmänheten.⁵

LOKK (Landsorganisation af Kvinderisecentre) och Danner (kris- och kunskapscenter) har utvecklat undervisningsmaterial riktat till skolbarn i klasserna 5-6. Materialet har inte särskilt fokus på människor med funktionsnedsättning.

I den danska handlingsplanen för funktionshinderspolicetik ”Et samfund for alle”⁶ omnämns inte våld specifikt. Men inom ramen för strategin har social-, barn- och integrationsministeriet tillsatt en antidiskrimineringsenhet på funktionshindersområdet. Enheten ska sätta fokus på diskriminering och särbehandling och har fått i uppdrag att särskilt kartlägga hatbrott mot personer med funktionsnedsättning.

2 http://www.stm.dk/multimedia/alle_skal_med_m_ls_tninger_for_de_mest_udsatte_frem_mod_2020.web.pdf

3 <http://www.socialstyrelsen.dk/born-og-unge/overgreb>

4 http://sm.dk/filer/nyheder/dokumenter-til-nyheder-2014/hp_vold-i-naere-relationer.pdf

5 <http://www.socialstyrelsen.dk/udsatte/vold-i-familien>

<http://www.socialstyrelsen.dk/udsatte/vold-i-familien/hvordan-skal-du-handle/Er%20du%20ansat%20paa-bosted-for-voksne-med-handicap>

http://www.socialstyrelsen.dk/handicap/aktuelt_sik/ny-behandling-til-mennesker-med-kognitive-handicap-der-har-varet-udsat-for-seksuelt-overgreb

6 http://sim.dk/media/923612/handicappolitisk-handlingsplan-2013_acc.pdf

FINLAND

Programmet för att minska våld mot kvinnor (2010-2015) syftar till att förebygga våld genom att påverka attityder och beteendemönster. I programmet finns sammanlagt 60 åtgärdsförslag. En tyngdpunkt i programmet är att utveckla medel att identifiera och ingripa mot våld mot personer med funktionsnedsättning. Bland annat ska medel utvecklas för att identifiera och ingripa mot våld mot personer i en utsatt situation. Information och kompetens ska ökas hos myndigheter och yrkesutbildade avseende förebyggande av våld och hjälp till offer.

För att minska våld mot kvinnor med funktionsnedsättning har finska Institutet för hälsa och välfärd, THL, producerat handboken "Våga tala – våga vara". Boken har bland annat information om olika former av våld, om var hjälp ska gå att söka och om kvinnors egna erfarenheter av våld. Kvinnor med funktionsnedsättning och egen erfarenhet av våld har bidragit till innehållet tillsammans med specialister i kvinnonätverk. Handboken är ett praktiskt redskap för alla som arbetar inom funktionshindersområdet. Våld mot barn ingår som en del av boken.

THL:s rekommendation är att använda boken "Systematisk kartläggning av våld i nära relationer inom social- och hälsovård" för att identifiera och ingripa mot våld i nära relationer och inom handikappservice. Kartläggningen passar både kvinnor och män som målgrupp.

I Finlands program för funktionshinderpolitiken, VAMPO, omnämns våld och övergrepp.

FÄRÖARNA

"Helhedsplan om vold i nære relationer" gäller hela befolkningen och nämner inte särskilt personer med funktionsnedsättning.¹¹ Arbetet med att implementera den första färöiska helhetsplanen om våld i nära relationer startade den 1 maj 2012. Helhetsplanen har en bred definition av våld som fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt.¹²

Helhetsplanens punkter rör undervisning av fackgrupper, informationsarrangemang och material samt behandlingsutbud för brottsoffer och de som brukar våld, med mera. Planen nämner inte personer med funktionsnedsättning specifikt men gäller hela befolkningen och omfattar därför även denna grupp.

En "Helhedsplan om sexuelle overgreb" finns också. I den handlar en punkt av åtta om våld mot personer med funktionsnedsättning, "Samme muligheder at sige fra og sætte grænser – mennesker med psykiske handicap og psykiske udfordringer".¹³

I samband med att handlingsplanen togs fram diskuterades om den över huvud taget skulle ha specifika punkter om funktionsnedsättning. Flera källor nämnde att grupper i samhället kunde stigmatiseras och att dessa grupper redan inklu-

7 <http://stm.fi/sv/forebyggande-av-vald-i-nara-relationer>

8 <http://www.thl.fi/sv/web/vammaispalvelujen-kasikirja>

9 www.thl.fi/kasvunkumppanit

10 <http://stm.fi/sv/handikappolitik>

11 http://www.amr.fo/media/1923/heildarætlan_harðskap.pdf

12 http://www.amr.fo/media/1923/heildarætlan_harðskap.pdf

13 http://www.amr.fo/media/6234/21406_vmr_heilarætlan_kynsliganagang.pdf

deras i planen då punkterna rör alla samhällsgrupper. Resultatet blev handlingsplanens punkt 7, som bland annat handlar om undervisning av personal, samt en stor konferens som ska hållas i Tórshavn 2017.

Konferensen vänder sig till personal och myndigheter såväl som till människor med funktionshinder och deras anhöriga. Den ska hållas under två dagar med en ambition om att deltagarna ska komma från alla nordiska länder. Arbetet med de två handlingsplanerna leddes av Socialministeriet i samarbete med andra myndigheter och relevanta personer.

Det har skett förbättringar de sista två – tre åren. Till exempel har pengar beviljats till ett behandlingsutbud för barn till våldsförövare samt mer stöd till kriscentret i Tórshavn.

Därutöver har ett stort upplysningsarbete utförts om våld i bred bemärkelse och om förebyggande av våld. Upplysningsarbetet har skapat genklang i samhället och medfört att folk har lättare för att sätta ord på ämnet.

Färöarna har ännu ingen strategisk plan för funktionshinderspolicen.

GRÖNLAND

Dåvarande Departementet för Familie- och Justitsvæsen (nu Departementet for Familie, Ligestilling og Sociale Anliggender) arrangerade konferensen 'Vold er ikke løsningen' 2009. Under höstmötet 2013 antogs en strategi och handlingsplan, 'Strategi mod vold'.¹⁴ Syftet är att realisera dessa dokument under 2014 – 2017.

Rejseholdet är ett projekt där ett antal psykologer reser ut till byar och städer runt hela Grönland och erbjuder stöd och behandling för personer som varit utsatta för övergrepp i barndomen.¹⁵

Departementet har idag inte kunskap om hur utbrett våld mot personer med funktionsnedsättning är på Grönland. Något arbete kring ämnet pågår inte heller även om intresse finns inför framtiden.

Grönland har ännu ingen strategi eller handlingsplan för funktionshinderspolicen. Funktionshindersområdet nämns dock särskilt i Koalitionsaftalen 2014-2018, och alla fyra kommuner har sin egen funktionshinderspolicen.¹⁶

14 www.nanoq.gl

15 http://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Familie/DK/2015/Rejseholdet/Rejseholdet_DK.pdf

16 http://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Naalakkersuisut/DK/Koalitionsaftaler/SIUMUT_DE-MOKRAATIT_ATASSUT_Isumaqatigiissut%20atuuttoq_04122014_dk_endelig/Koalitionsaftale%202014-2018%20Dansk.pdf

ISLAND

Det nuvarande programmet för jämställdhet på Island gäller 2011–2014 (AP 2011–2014).¹⁷ Programmet är uppdelat i tematiska områden som arbetsmarknad, politisk representation, utbildning och könsrelaterat våld. Bland de fem punkter som rör könsrelaterat våld finns utveckling av en handlingsplan mot könsrelaterat våld och en analys av situationen för kvinnor med funktionsnedsättning, särskilt deras risker för att utsättas för våld, övergrepp och utnyttjande. En ny plan håller på att utvecklas för tidsperioden 2015–2018.

Den senaste isländska planen mot sexuellt våld och våld i nära relationer (PADDSV) gällde 2006–2011.

Ett nytt projekt formuleras just nu i samarbete mellan Velfärdsministeriet, Inrikesministeriet och Utbildningsministeriet. Syftet är att förstärka samarbetet mellan socialtjänst, barnskydd, hälso- och utbildningsverksamheter samt polis och åklagare för att förbättra insatserna mot våld i det isländska samhället. Projektet fokuserar på att motverka våld mot barn, våld i nära relationer samt våld mot personer med funktionsnedsättning och andra grupper med ökad risk för att utsättas för övergrepp.¹⁸

I ett polisdistrikt finns även ett pilotprojekt om brottsärendehandläggning som man försöker överföra till andra distrikt. Metoden kallas rättighetsmetoden.

Vid handläggning av ärenden gällande våld mot barn finns en handbok, men den handlar inte speciellt om barn med funktionsnedsättning.

Det finns ett utbildningsmaterial om våld; detta riktar sig till människor med funktionsnedsättning. Materialet handlar bland annat om vad som är normalt eller sunt i sexuella förbindelser. Rättighetsvakten är ett antal jurister kopplade till Velfärdsministeriet. De assisterar personer med funktionsnedsättning vars rättsliga ställning behöver försvaras i privata såväl som offentliga ärenden. Rättighetsvaktens övervakande funktion kan hjälpa till att förebygga våld. Juristerna assisterar även våldsutsatta personer med funktionsnedsättning med att rapportera våldet och erbjuder nödvändig rättshjälp. Som anställda vid Velfärdsministeriet kan juristerna i Rättighetsvakten även öka medvetenheten om dessa frågor i regeringen och bidra till utvecklingen av ändamålsenlig service. Rättighetsvakten är en relativt ny funktion med potential att göra stor nytta.¹⁹

Forskare från Island har varit mycket aktiva i projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence. Där har informationsmaterial producerats för kvinnor med funktionsnedsättning i behov av hjälp. Materialet har producerats i alternativa format, bland annat för verksamheter med uppdrag att skydda våldsutsatta personer med funktionsnedsättning.

17 http://jafnretti.is/D10/_Files/Gender%20Equality%20Action%20Programme%202011-14.pdf

18 <http://www.velferdarraduneyti.is/frettir-vel/nr/34968>

19 <https://www.velferdarraduneyti.is/raduneyti/nefndir-rad-stjornir/nr/33401>

20 <http://women-disabilities-violence.humanrights.at/countries/iceland>

En kortrapport av projektets huvudresultat har också publicerats i olika format inklusive lättläst text, teckenspråk och ljudinspelning.²⁰

Island har för tillfället ingen funktionshinderspolitisk strategi eller handlingsplan.

NORGE

”Et liv uten vold - Handlingsplan mot vold i nære relasjoner” (2014-2017) är en interdepartemental handlingsplan med konkreta åtgärder på områdena förebyggande, kunskap och kompetens, hjälp- och behandlingsutbud, åtal och samarbete samt samordning.²¹ Enligt åtgärd 17 ska Barne-, ungdoms- og Familiedirektoratet Bufdir, konkretisera och följa upp eventuella åtgärder från forskningsinstitutet NOVA:s rapport om tjänsteutbudet till våldsutsatta personer med nedsatt funktionsförmåga.

I enlighet med åtgärd 21 i åtgärdsplanen för att bekämpa våld och sexuella övergrepp mot barn och ungdom, startade Bufdir 2015 arbetet med att skapa riktlinjer för att upptäcka våld och sexuella övergrepp mot barn och unga med funktionsnedsättning.

Bufdir har utvecklat riktlinjer vid sexuella övergrepp mot vuxna personer med utvecklingsstörning i enlighet med åtgärd 18 i Handlingsplan mot voldtekt.²²

Åtgärd 20 i Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet,²³ har också relevans.

”Retningslinjer ved seksuelle overgrep mot voksne personer med utviklingshemming” riktar sig till personal som arbetar med vuxna personer med utvecklingsstörning eller andra som kan komma i kontakt med våld mot särskilt utsatta grupper.²⁴

Bufdir kommer under 2016 att lansera ”Barn med funksjonsnedsettelse i barnevernet – en veileder”. Denna riktar sig till anställda i barnevernet. Vägledningen ska säkra god behandling av barn med nedsatt funktionsförmåga som blir utsatta för övergrepp eller omsorgssvikt.

Norge saknar nationell plan för funktionshinderspolitik. Barne-, ungdoms- og Familiedirektoratet har i uppgift att följa upp levnadsvillkor för gruppen och sammanställa underlag till Barne- likestilling og inkluderingsdepartementet som har det koordinerande ansvaret för politiken.²⁵

21 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/et-liv-uten-vold/id733697/>

22 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-mot-voldtekt-2012-2014/id691821/>

23 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-mot-tvangsekteskap-2013-20/id732759/>

24 www.vernmotovergrep.no

25 http://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/

SVERIGE

I handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i samkönade relationer samt hedersrelaterat våld och förtryck, skr 2007:39, lyfts kvinnor med funktionsnedsättning fram som en grupp med särskild risk för utsatthet.

Flera myndigheter har uppdrag kopplade till handlingsplanen. Socialstyrelsen ska bland annat ta fram kompetensstöd till socialtjänsten och fördela utvecklingsmedel till kommuner. På så vis ska kommunerna, ofta i samarbete med frivilligorganisationer, kunna stärka sitt arbete på området. Fem utbildningsmaterial inriktade på särskilt sårbara grupper har tagits fram. Ett av dessa bär titeln "Sällan sedda" och handlar om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

En rad andra vägledande material har tagits fram – om skyddade boenden, om att ställa frågor om våld, om stöd till brottsoffer. Rekommendationerna i vägledningen om att fråga om våld gäller alla ärenden inom barn och ungdomspsykiatri och kvinnor som besöker psykiatri. I de övriga vägledningarna framhålls funktionsnedsättning som en viktig aspekt att beakta.

Under 2015 publicerades en handbok till stöd för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Handboken är baserad på den författning som började gälla den 1 oktober 2014. Ett kapitel i handboken beskriver särskild utsatthet som exempelvis funktionsnedsättning. Detta perspektiv återkommer sedan kontinuerligt i de övriga delarna i handboken.

I Sveriges strategi för implementering av funktionshinderspolitik har 22 nationella myndig-

heter fått strategiska uppdrag för att förbättra statusen och situationen för personer med funktionsnedsättning. Brottsoffermyndigheten är en sådan.²⁶

ÅLAND

Det övergripande målet för den åländska jämställdhetspolitiken 2012–2015 är att kvinnor och män ska ha samma frihet och makt att forma samhället och sina egna liv. Detta innebär bland annat frihet från könsrelaterat våld, att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt till kroppslig integritet och att kvinnofrid är ett prioriterat område under mandatperioden.

I ramprogrammet för det åländska jämställdhetsarbetet 2012–2015 lyfts flera särskilda områden fram. Dessa är utbildning, arbetsmarknad, kvinnofrid, makt, normer och identitet. Bland annat ska förutsättningarna öka för att Åland ska vara ett jämställt och jämlikt samhälle med ekonomisk tillväxt. Alla – oberoende av kön, etnicitet, socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning och funktionshinder – ska ha samma rätt till utbildning av god kvalitet genom hela utbildningssystemet.

En av landskapsregeringens särskilda insatser i ramstrategin handlar om sexualundervisning. Här beskrivs materialet Fair sex, som ska främja jämställdhet och förebygga könsrelaterat våld i skolan. Fair sex-materialet ska även anpassas för elever i specialundervisningen. Samtidigt ska lärare och övrig personal på gymnasie- och högstadienivå erbjudas grundläggande kunskaper och kompetensutveckling i genus- och jämställdhetsfrågor.

26 <http://www.regeringen.se/rapporter/2011/06/s2012.028/>

I Ålands program för kvinnofrid omnämns kvinnor med funktionsnedsättning bland de som utsätts för förhöjd risk att utsättas för våld.

Landskapsregeringen konstaterar att samhället måste vidta åtgärder för att skydda och stödja utsatta. Samhället måste också i förebyggande arbete syna värderingar, normer och attityder som upprätthåller våldsutövandet. Landskapsregeringen ser också en stor utmaning i att omsätta och fortsätta utveckla kunskapen i målinriktade insatser, så att stöd och hjälp når dem med behov av den. Ålands möjlighet att anta utmaningen är unik tack vare samhällets storlek. Behovet av att omsätta kunskap i insatser kan mötas genom satsningar på ett lagom stort kvinnofrids- eller familjefridscenter. Detta kan kompletteras med utbildning av relevanta offentliga verksamheter med behov av ett sådant center som samarbetspartner.

Landskapsregeringen har senare utökat kvinnofridskommitténs uppdrag. Det innefattar nu även kartläggning av berörda myndigheters och aktörers uppdrag och ansvar gällande arbetet med våld i nära relationer. Vidare ska aktörernas behov av samarbete och samverkan kartläggas inom den egna verksamheten såväl som verksamheter emellan.

På Åland används följande behovsanalys som grund för riktade insatser:

- Vad behöver barn som växer upp med våldet av samhället?
- Vad behöver utsatta kvinnor av samhället?
- Vad behöver förövaren av samhället?

I Ålands funktionshinderspolitiska program, Ett tillgängligt Åland ²⁷, finns ingen punkt om våld eller övergrepp.

BRISTANDE TILLGÄNGLIGHET TILL RÄTTSSYSTEMEN

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning betonar vikten av tillgång till rättslig prövning för personer med funktionsnedsättning. Enligt artikel 12 i konventionen ska stater vidta åtgärder för att ge personer det stöd de behöver för att utöva sin rättsskapacitet. Artikel 13 ger stater ansvar för utbildning av personal i rättskipningen (domstolar, polis och fängelser) så att effektiv tillgång till rättslig prövning kan säkerställas. Artikel 15 understryker att personer med funktionsnedsättning har samma rätt till rättsväsendet som andra medborgare, inklusive rätt att göra några justeringar. FN:s Konvention mot diskriminering av kvinnor, den europeiska människorättskonventionen samt internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter har dessutom bestämmelser för att skydda från diskriminerande behandling.

Det kan vara mycket svårt att upptäcka övergrepp mot personer vars funktionsnedsättning påverkar förmågan att direkt kommunicera och informera. Rättskipning och kärnan i en rättslig prövning bygger till stor del på språklig praxis, bland annat i form av uttalanden till polisen, ifrågasättanden och förklaringar av domstolens tolkningar av uttalanden (Muff 2001).

27 <http://www.regeringen.ax/styrdokument-rapporter-publikationer/tillgangligt-aland>

Funktionshinder ger komplicerade förutsättningar

Expertgruppen har under projektiden diskuterat området rättssäkerhet då det ständigt närvarar i våldskontexten. Personer som utsätts för våld behöver kunskap, tilltro och tillgång till rättssystemet för att våga och kunna anmäla brott. För gruppen som denna rapport handlar om är alla tre förutsättningarna komplicerade.

Möjligheten att beskriva en relation, uttrycka sig enhetligt och tydligt och framstå som trovärdigt vittne är ofta avgörande för utgången i ett brottmål. Typiskt för övergrepp är också fall där få objektiva bevis finns och där ord står mot ord. I domstolsförfaranden har trovärdigheten hos åklagarens vittnen mycket stor betydelse för utgången av fallen. Intervjuer med poliser och advokater visar på erfarenhet av den här sortens fall, och på svårigheter att ställa någon inför rätta (Handegård och Olsen 2009). Ofta saknas goda former för dialog mellan polis och sociala myndigheter när någon med exempelvis kommunikationsrelaterad funktionsnedsättning har utsatts för övergrepp (Socialt utvecklingscenter SUS 2007).

När personer med funktionsnedsättning utsätts för våld i nära relationer löper förövaren generellt sett mindre risk att bli upptäckt, anmäld och dömd. Antalet anmälda brott är lågt i förhållande till misstankegrad. Övergrepp rapporteras bara i sällsynta fall och får sällan konsekvenser för förövaren. Vad gäller sexuella övergrepp mot barn med funktionsnedsättning går mycket få ärenden från misstankestadiet då de är svåra att leda i bevis (Socialt utvecklingscenter SUS 2007; Muff 2001).

Rättslig tillgänglighet för alla?

Tillgänglighet innebär i sammanhanget exempelvis den upplevda möjligheten att kontakta polis och eventuellt rapportera brott. Befintlig forskning, offentliga rapporter och funktionshindersorganisationers företrädare fastslår brister i exempelvis fysisk och kommunikativ tillgänglighet till rättsväsendets olika delar (Gundersen och Winsvold 2014). Detta trots att lagens bestämmelser om rättssäkerhet, tillgången till rättslig prövning och skydd mot övergrepp omfattar alla medborgare. Det är en viktig princip i den straffrättsliga processen.

Brottsutsatta behöver få möjlighet att förklara sig och använda tolk för teckenspråk och minoritetsspråk. De behöver även förtroende för rättskipningen och uppleva att de blir tagna på allvar. Rättsväsendet ska kunna växla kommunikationsform och ta hänsyn till behov genom kompensationsåtgärder för personer med kognitiv funktionsnedsättning.

Rättssäkerheten betraktas som en viktig del av rättsstaten. Rättsstatsprincipen kan i praktiken vara svår att definiera då termen används på olika sätt. Oftast avses individens skydd mot övergrepp och godtycke från myndigheter samt möjlighet att realisera sin rättsliga ställning och försvara sina rättsliga intressen. Dessutom, för att ta hänsyn till jämlikhet och rättvisa, ställs formella krav på att regler är bindande. Även om principen om rättssäkerhet är uppenbar i lagstiftning och internationella konventioner visar erfarenheter att genomförandet är svårt i praktiken (Gundersen och Winsvold 2014).

Universell utformning en del av vägen framåt

Nordisk forskning har under flera år varit relativt gles om funktionshinder, tillgång till straffrättsliga processer och lika möjlighet till rättsligt skydd mot brottslighet och våld. Ändå har studier som belyser olika aspekter av ämnet publicerats de senaste fem–tio åren. I Norge har Lundberg och Simonsen (2011 och 2014) sammanfattat nordisk och internationell forskning med fokus på hinder i rättsprocesser. De betonar särskilt vikten av hörselskadades ställning i rättskipningen och ger en systematisk översikt av befintlig och relevant både nationell och internationell forskning. Arbetet täcker in den rättsliga situationen för hörselskadade och andra med funktionsnedsättning som både offer, anklagade och vittnen. Språk och tolkning är ett centralt tema i arbetet. Perspektivet är hinder, och författarna diskuterar universell design som strategi för vidare kunskapsutveckling – inklusive språkliga och kulturella kunskapsluckor i straffrätt.

Rättsväsendets handläggningssystem registrerar inte information om funktionsnedsättning hos brottsutsatta personer. Således skapas inte brottsstatistik där sådana frågor blir föremål för systematiserad kunskap på området. Döva förekommer som offer eller misstänkta, åtalade eller dömda i flera aktuella fallstudier av Norges straffrättsliga system. Studierna visar att tillgänglighet handlar om mycket mer än tecken-språkstolkning. Grundläggande kunskaper och attityder bland yrkesverksamma verkar vara lika viktiga för att skydda individens juridiska rättigheter som de tekniska och administrativa aspekterna (Olsen et al 2010; Olsen och Kermit 2014. Lundberg och Breivik 2014. Haualand 2014).

AKTÖRER MED ANSVAR FÖR ATT SE, HÖRA OCH FÖRSTÅ MÄNNISKOR SOM UTSATTS FÖR ÖVERGREPP

En funktionsnedsättning ökar risken för att utsättas för våld i nära relationer, oavsett ålder, kön, yrke och familjestatus. I nära relationer där en eller flera parter har en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning är våldsutsattheten högre än i andra relationer. Samtidigt visar uppföljningar av statistik att få personer med funktionsnedsättning söker hjälp eller stöd som

våldsoffer. Jämfört med personer utan funktionsnedsättning verkar de också stanna kvar längre i relationer präglade av våld innan de söker hjälp. Detta kräver ett stabilt och träffsäkert förebyggande arbete och samarbete mellan samhällets aktörer på olika nivåer.

Expertgruppen pekar på en rad aktörer och miljöer med nyckelroller för att alla ska få likvärdigt skydd mot könsrelaterat våld och våld i nära relationer.

Aktörer som ska kunna förebygga våld

Aktörer som ska kunna upptäcka våld

Aktörer som ska kunna ge skydd

Intresseorganisationernas roll har diskuterats särskilt inom projektet. Några länder beskriver organisationernas allmänna, intressepolitiska och pådrivande roll. De ska bidra i debatten kring levnadsförhållanden för kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning.

I några få fall har funktionshindersorganisationer och/eller deras kvinnonätverk varit delaktiga i att utveckla tjänster, utbildningsmaterial och politiska program. Ämnet har dock tagits upp mer i verksamheter som arbetar med våld mot kvinnor än inom funktionshindersorganisationerna. Våld och jämställdhet har med få undantag, hittills inte blivit vanliga teman inom funktionshindersrörelsen.

NYCKELAKTÖRER I RESPEKTIVE LAND

Här nedan är listan på ansvarsfördelningen i respektive nordiskt land.

DANMARK

Ministeriet för børn, ligestilling, integration og sociala forhold

Socialstyrelsen

SISO - Videnscenter for sociale indsatser ved Vold og Seksuelle Overgreb mod børn

VISO - den nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation på det sociale område og i specialundervisningen.

Danner videncenter

Danske Handicaporganisationer

Institut for menneskerettigheder

Landsorganisation af kvindekrisecenter, LOKK Social och sundhetsförvaltning i de 98 kommunerna inklusive Botilbud, riktad sysselsättning och skolor på dagtid för personer med funktionsnedsättning samt daghem, sjuksköterskor och vårdgivare.

Skolan

Praktiserande läkare

FINLAND

Social- och hälsovårdsministeriet

Institutet för hälsa och välfärd THL

Funktionshinderorganisationernas kvinnonätverk

Riksdagens ombudsman kan kontrollera och gå till bostäder och hus i funktionshinderområdet och är därför en nyckelaktör i vårt tema.

Diskrimineringsombudsmannen följer diskrimineringslagen och diskrimineringsnämnden kan avgöra och ha besvärsskrifter som också rör funktionsnedsättning. Rimliga anpassningar i paragraf 15 § är mycket viktiga eftersom de specifikt gäller personer med funktionsnedsättning.

Kyrkostyrelsen

Valvira, tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovård

Regionförvaltningsverket främjar förverkligandet av grundläggande fri- och rättigheter och rättsskydd, tillgång till basservice, miljöskydd, hållbart nyttjande av miljön, inre säkerhet samt en sund och trygg levnads- och arbetsmiljö i regionerna. Verket sköter även de lagstadgade styrnings-, verkställighets- och tillsynsuppgifterna inom sitt område.

Kvinnolinjen i Finland

Viola – Free from Violence

De 317 kommunernas handikappservice

FÄRÖARNA

Socialdepartementet/Almannamálaráðið

Almannaverkið

Sjóndeplinum

När det gäller psykiskt såväl som fysiskt våld mot pedagoger och andra fackgrupper, har den

färöiske Pædagogforening kontinuerligt satt fokus på problematiken.

Socialförvaltningen har regelmässigt arrangerat kurser och kompetensgivande temadagar för medarbetare ute på de lokala institutionerna.

Kommuner, 30 stycken

GRÖNLAND

Departementet for Familie, Ligestilling og Sociale Anliggender har det lagmässiga ansvaret för funktionshindersområdet och ansvar för fristående dygninstitutioner. Funktionshindersområdet är fördelat mellan de fyra kommunerna sedan den 1 januari 2011 som således har den direkta kontakten med medborgarna.

Viden- og Rådgivningscentret om handicap, IPIS

Dansk Institut for Menneskerettigheder har i samarbejde med Grönlands Råd for Menneskerettigheder oppgiften att övervaka implementeringen av FN:s funktionshinderskonvention på Grönland. Grönlands Råd for Menneskerettigheder har fokus på funktionshindersområdet och en funktionshindersgrupp med representanter från funktionshinderorganisationer på Grönland

ISLAND

Välfärdsdepartementet

Jafnréttisstofa

Rättighetsvakten

Öryrkjabandalags Íslands

Thróskahjálp

Stígamót

Kommuner, 98 stycken

NORGE

Justis- og beredskapsdepartementet (JD)

Barn/unge koordineres av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD)

Arbeids- og Sosialdepartementet

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Kommuner, 429 stycken

SVERIGE

Socialdepartementet

Justitiedepartementet

Socialstyrelsen

Länsstyrelsen

Inspektionen för vård och omsorg

Kommuner, 291 och 21 landsting

ÅLAND

Landskapsregeringens Jämställdhetsenhet och Social- och miljöavdelning

Diskrimineringsombudsmannen

Ålands Handikappförbund

Kommuner, 16 stycken

BRISTER I KARTLÄGGNING OCH KUNSKAPSINSAMLING HOS AKTÖRER MED ANSVAR FÖR ATT FÖREBYGGA OCH UPPTÄCKA VÅLD

Som tidigare nämnts finns en stor brist på kontinuerliga befolkningsundersökningar som mäter både hälsa, trygghet, funktionsnedsättning och kön. Utan grundfakta är det svårt att utveckla goda system för kartläggning och utan kartläggning är det svårt att komma åt problem på ett effektivt sätt.

Framför allt polis och socialtjänst kartlägger risker för att personer ska utsättas för våld eller återupprepat våld. I många fall saknas både tillgänglig information (Gundersen och Winsvold 2014) och beredskapsplaner för vad som ska ske när det upptäcks att någon med funktionsnedsättning utsatts för sexuella övergrepp (Socialt utvecklingscenter SUS 2007). Ett exempel gäller hedersrelaterade brott såsom tvångsäktenskap där skolor saknar kompetens, arbetsmodeller och tydliga riktlinjer när de får kännedom om elever som riskerar att giftas bort mot sin vilja (Davidian et al. 2013). Det är viktigt att etablera tydliga rutiner och vägledningar i alla verksamheter som kan upptäcka att någon är utsatt eller riskerar att bli utsatt för våld. Norska Bufdir har formulerat förslag på sådana vägledningar (Bufdir 2014).

Generellt finns stora brister på rutiner och riktlinjer för både förebyggande, rapportering och hantering av våld samt incidenter av våld och

övergrepp. Bristen på rutiner och riktlinjer gör att brukarna, personerna i boendet, är beroende av att möta ”rätt” servicepersonal. Därför finns tydliga riskfaktorer på särskilda boenden och andra institutionsliknande miljöer (Gundersen och Winsvold 2014).

Inom projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence har rekommendationer formulerats för utveckling av verksamheter som ser, förstår och fungerar för våldsutsatta personer.

Enligt expertgruppen behövs mer funktionshindersmedveten och systematisk generell kartläggning och riskbedömning om våld. Alla verksamheter med ansvar för riskbedömningar behöver särskild kunskap om tillgänglighet och den särskilda utsatthet som en funktionsnedsättning kan medföra.

Det gäller att involvera målgruppen på ett adekvat sätt för att få grepp om utsattheten. Fler behöver kunna bedöma om våld förekommer. Därför behöver de allmänna bedömningsinstrumenten i många fall utformas tillgängligt. Konkret talar vi om alternativa intervjumetoder, möjligheter att besvara frågor på olika sätt, höjd kompetens hos utredare, med mera. Barn och unga har deltagit i en brittisk studie om utnyttjande av barn med intellektuell funktionsnedsättning. Barnen värdesätter vuxnas tid och uppskattar stöd- och servicepersonal som lyss-

Det samhället inte frågar om kan det heller inte upptäcka eller göra någonting åt.

nar och arbetar individuellt för att hjälpa barn att förstå utnyttjande och risker (Anita Franklin et al 2015).

Tillförlitliga rutiner och handlingsplaner är enligt expertgruppen viktigast. I de nordiska länderna särgranskas till exempel kvinnor inom andra riskgrupper för risken att utsättas för våld. Det sker i olika utsträckning, vid olika tillfällen och med olika förmåga att upptäcka om kvinnan också har en funktionsnedsättning.

Behov av och förutsättningar för det förebyggande arbetet kan se olika ut i olika sammanhang. Ett exempel på kommunal nivå är att stora kommuner behöver system för att säkerställa gemensamma metoder och rättssäkra bedömningar bland samtliga tjänsteutövare. I små kommuner behövs system för att hantera känsliga frågor professionellt och objektivt även om personliga band kan finnas mellan våldsoffer och tjänsteutövare.

Så gör vi för att få fler att anmäla

Bristen på anmälnings- och övervakningsförfaranden i omsorgssystem påverkar ett offers bedömning av huruvida hen bör varna eller uppmärksamma våld. Sådana brister leder till rädsla för att bli misstrodd eller uthängd som besvärlig, och för att en översyn kan få negativa konsekvenser för kvaliteten på vård och omsorg. Ett gott exempel är Danmarks nya lag om anmälningsplikt.

För att kunna utforma förebyggande insatser och fungerande skyddsmekanismer behövs mer systematisk kunskapsinsamling om olika riskgrupper. Det behövs både bättre statistik och målgruppsinriktad information för att fler ska anmäla och få tillgång till stöd och skydd.

GODA EXEMPEL OM ATT FÖREBYGGA OCH UPPTÄCKA VÅLD MOT PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Om en utsatt med funktionsnedsättning ska kunna anmäla brott måste varje verksamhet hen kommer i kontakt med vara förberedd på varierande funktionsförmåga hos anmälaren. Berörda verksamheter behöver kompetens och kunskap om vad det innebär att ha en funktionsnedsättning. De behöver också veta vad det kan medföra i form av särskild risk för att utsättas för våld och andra typer av övergrepp. Personer som arbetar vid dessa verksamheter måste också veta vad de ska göra när de får kännedom om att någon är utsatt för våld.

Expertgruppen har valt ut ett antal material som kan vara bra i det förebyggande arbetet.

Socialstyrelsen i Danmark har samlat information om fall där personer med funktionsnedsättning som lever i särskild bostad har utsatts för våld.²⁸ Resurscentret SUS har flera material för förebyggande, bemötande och hantering av sexuella övergrepp mot människor med psykisk funktionsnedsättning.²⁹ Bland dessa finns ”Gode råd når skaden er sket”³⁰ och om att se och fö-

28 <http://socialstyrelsen.dk/voksne/vold-i-naere-relationer/hvordan-skal-du-handle/er-du-ansat-pa-bosted-for-voksne-med-handicap/personer-med-handicap-der-lever-med-vold>

29 <http://www.sus.dk/udgivelser/seksuelle-overgreb-mod-mennesker-med-psykisk-funktionsnedsaettelse-forebyggelse-og-handtering/>

30 <http://www.sus.dk/udgivelser/seksuelle-overgreb-mod-mennesker-med-handicap-gode-rad-nar-skaden-er-sket/>

rebygga övergrepp³¹ samt materialet ”Overgreb – nej tak”³²

LOKK (Landsorganisation af Kvindekrisecentre) fokuserade 2005–2009 på kvinnor och barn med funktionsnedsättning genom projektet Handicap, Udvikling på Krisecentre (HUK). Åtta kriscenter deltog i projektet. Personalen utbildades i temat och blev bättre förberedd på att ta emot kvinnor och barn med funktionsnedsättning. Kriscentren gjordes mer tillgängliga och metodhäftet ”Kvinder og børn med handicap på krisecenter”³³ gavs ut.

I Finland rekommenderar THL (Institutet för välfärd och hälsa) dels systematisk kartläggning av våld i nära relationer, dels användning av screening- och kartläggningsblankett i alla social- och hälsovårdstjänster som en del av kartläggningen av klienters utgångssituation.

I Finland har även utbildningar om bemötande arrangerats för poliser, åklagare och domare. Kvinnolinjens webbplats³⁴ har information om våld mot kvinnor både på teckenspråk och inläst och en egen telefonlinje öppnades tio timmar i veckan under våren 2015.

På Island finns Stígamót som är ett resurs- och kunskapscenter för kvinnor som utsatts för sexuellt våld. Centret har under de senaste åren utvecklat sin förmåga att ta emot kvinnor med olika typer av funktionsnedsättning. Bland an-

nat genom att flytta till tillgängliga lokaler och anställa personal med specialkompetens.³⁵

I Sverige har Socialstyrelsen och Länsstyrelsen ett gemensamt regeringsuppdrag att arbeta för att höja socialtjänstens kompetens gällande våld i nära relationer. Det sker bland annat genom utbildningssatsningar och utbildningsmaterial såsom ”Sällan sedda” som även finns på engelska.³⁶ Hösten 2014 genomfördes i sju städer en konferensserie med inriktning på de nya föreskrifterna och allmänna råden (2014:4). Konferenserna vände sig både till socialtjänsten samt hälso- och sjukvården. Totalt deltog runt 1700 personer och även här lyftes särskilt frågor kring våldsutsatta personer med funktionsnedsättning. Det finns flera goda exempel på hur svenska kommuner arbetat med information anpassad till olika grupper med funktionsnedsättning.

Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt vid Bräcke Diakoni verkade i Sverige i några år inom området våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Centret genomförde utbildningar och producerade filmer och informationsmaterial. Det medverkade också till att ta fram piktogrammaterial om våld. Piktogram är ett visuellt språk som hjälper personer med saknad eller begränsad talförmåga att läsa och skriva. Med hjälp av piktogram kan fler våldsutsatta lättare skildra vad som hänt.³⁷

31 <http://www.sus.dk/udgivelser/seksuelle-overgreb-mod-mennesker-med-handicap-gode-rad-om-at-se-og-forebygge-overgreb/>

32 <http://www.sus.dk/udgivelser/seksuelle-overgreb-nej-tak/>

33 www.lokk.dk

34 www.naistenlinja.fi

35 <http://www.stigamot.is/>

36 <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2011/2011-9-6>

37 <http://t.brackediakoni.se/vara-projekt/arkiv/dubbelt-utsatt-vara-publikationer/>

GODA EXEMPEL FÖR ÖKAD SJÄLVSTÄNDIGHET, BÄTTRE SJÄLVFÖRTROENDE OCH KÄNNEDOM OM SINA RÄTTIGHETER

Positiv självbild, självkänsla och rättsmedvetenhet är skyddande faktorer för personer med funktionsnedsättning. Enligt expertgruppen gäller detta oavsett kön och ålder. Om risken att utsättas för våld ska minska behöver personer med funktionsnedsättning få en starkt förbättrad status i samhället. Att skapa rätt förutsättningar är samhällets ansvar men förändringen behöver också komma från personerna själva.

Bra sexualundervisning förebygger övergrepp och sexuellt våld. Alla, även de med funktionsnedsättning, behöver en nyanserad syn på vad sexuella relationer kan vara. Då kan de lättare bedöma när någon går över gränsen och blir kränkande eller våldsam.

Projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence slår fast att bara ett fåtal av de hundratala kvinnor med funktionsnedsättning som intervjuades hade god kännedom om sina rättigheter (Mandl et al. 2014).

Expertgruppen lyfter fram ett antal välfungerade verksamheter.

I Finland finns bland annat Senso-projektet som utvecklat ett material för sexualundervisning och handledning för personer med utvecklingsstörning.

På Färöarna pågår en nationell kampanj med seminarier om våld mot kvinnor där funktionsnedsättningsperspektivet ingår. Genom seminarier och samtalsgrupper får kvinnor sätta ord på sina egna upplevelser och höra andras berättelser. De får även information om rättigheter och var hjälp finns.³⁸

Isländska Tabú har en webbplats som byggts upp av två unga kvinnor med funktionsnedsättning. Genom webbplatsen och andra kanaler bedriver de påverkansarbete. Webbplatsen uppmärksammar temat om våld vid flera tillfällen.³⁹

I Sverige utformas och arrangeras föreläsningar kring självförtroende, rätten till den egna kroppen och integritet för elever i särskolans gymnasium. Nå-vidare är ett projekt med och för unga med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Organisationen TRIS (Tjejs rätt i samhället) utvecklar metoder inom projektet och sprider kunskap om hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Projektet vänder sig främst till yrkesverksamma som möter målgruppen.⁴⁰

Respect 4 me är ett projekt i Sverige riktat till kvinnor i åldern 16–21 år med lindrig utvecklingsstörning. Projektets utbildningsmaterial utvecklar förmågan att förstå vad utnyttjande är och iaktta olika varningssignaler. Även medvetenheten om olika riskbeteenden ökas.⁴¹

38 <http://www.amr.fo/arbeidsoki/hardskapur-i-parlagi/>

39 <https://tabu2014.wordpress.com/english>

40 <http://www.tris.se/na-vidare-1/>

41 <http://www.tris.se/na-vidare-1/>

TILLGÄNGLIGHET TILL KRISCENTER OCH SKYDDADE BOENDEN

När risken för våld finns eller skadan redan är skedd måste våldsutsatta personer kunna söka skydd. Det finns en del kunskap om huruvida tjänsteutbudet för våldsutsatta är tillgängligt för personer med olika typer av funktionsnedsättning framför allt vad gäller tillgänglighet till kriscenter och skyddade boenden.

Projektet Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence visar att nästan inga skyddade boenden var fullt tillgängliga för alla typer av funktionsnedsättning. Det vill säga syn-, hörsel-, rörelse- och kognitiva nedsättningar. Ett fåtal boenden var tillgängliga för personer med nedsatt rörelseförmåga. Mest ovanligt var att boendena var tillgängliga för personer med nedsatt syn och hörsel. Finlands kriscenter är öppna för alla, oberoende av kön, men bara fyra har förutsättningar för att ta emot personer med nedsatt rörelseförmåga. Inom projektet framtogets principer för god praxis, (Snæfríðar-Gunnarsdóttir och Traustadóttir 2015).

I Danmark måste kriscenter vara tillgängliga för personer med olika typer av funktionsnedsättning. Idag är elva skyddade boenden tillgängliga för personer med fysiska funktionsnedsättningar. Ringsted skyddsboende tar emot kvinnor och barn med psykisk funktionsnedsättning. Även kriscenter som inte är särskilt utformade kan användas av personer med funktionsnedsättning då det är möjligt, om de exempelvis ligger på bottenvåningen. Detsamma gäller kvinnor och barn med psykisk funktionsnedsättning.⁴²

Även om det rent praktiskt går att komma in i dessa skyddade boenden kan andra förutsättningar brista. Det kan handla om att boende förväntas kunna klara sig självständigt, exempelvis genom att handla och laga mat. Huruvida ett boende ska kunna erbjuda personer särskilt stöd och hjälp beror på kommunens resurser. Om personen inte bedöms ha nytta av skyddet, eller om det inte är förenligt med de andra i boendegruppen, hänvisas personen till en alternativ lösning.

I Finland finns nya regler kring kriscentren. I och med en ny lag från den 1 januari 2015, Lagen om skyddshem och ersättning (RP 186/2014 rd), betalas och styrs alla skyddshemstjänster med statliga medel. Institutet för hälsa och välfärd (THL) har inlett ett projekt för att utveckla skyddshem. En del handlar om att bättre kunna ta emot personer med funktionsnedsättning.

I Norge gäller sedan 2010 Lov om kommunale krisesentertilbud (Lagen om kommunala skyddstjänster). Den reglerar kriscenter som erbjuder personer som utsatts eller riskerar att utsättas för våld. Syftet med lagen är att säkerställa ett heltäckande skydd för kvinnor, män och barn som utsatts för våld eller hot om våld i nära relationer. Lagen kräver att kommunerna lever upp till sitt ansvar för att säkerställa erbjudandet av skydd. Kommunen måste se till att i möjligaste mån organisera stödet så att det uppfyller individuella användares behov. Erbjudandet från varje kriscenter ska enligt kravet på universell design vara tillgängligt för alla användare, oavsett funktionsförmåga. Nyare studier visar dock att så ännu inte är fallet (Olsvik 2011; Gundersen och Winsvold 2014).

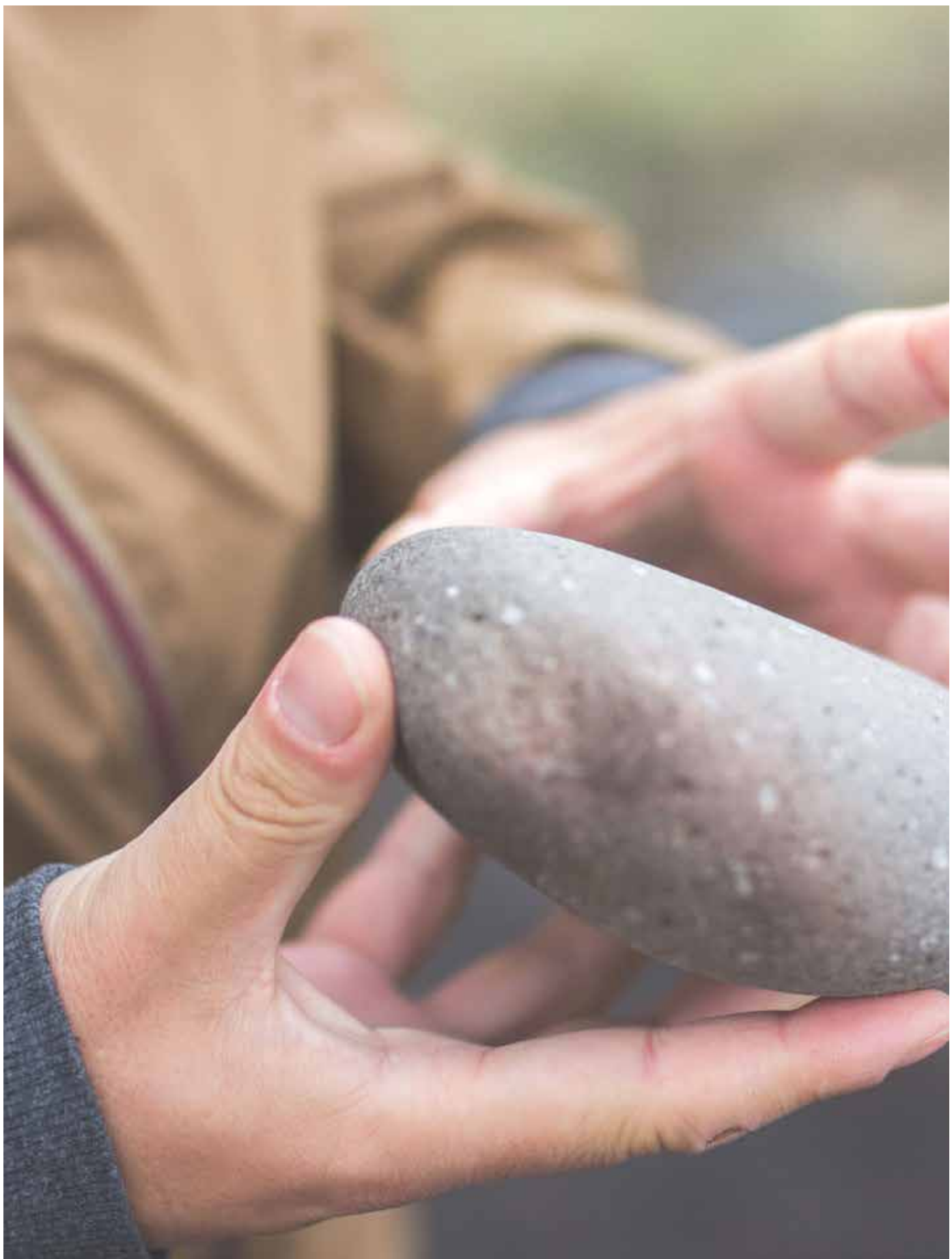
42 <http://www.lokk.dk>

I Norge har tidigare regeringar riktat särskilda medel för att göra fler kriscenter tillgängliga. Efter en informationskampanj riktad bland annat till personer med fysisk funktionsnedsättning såg man att allt fler kvinnor med funktionsnedsättning sökte skydd i kriscenter. Den senaste utvärderingen visar dock att tjänster som erbjuds vålds- och övergreppsutsatta människor med funktionsnedsättning har stora brister även om en del förbättrats under de senaste tio åren (Gundersen och Winsvold 2014).

Projektet "En jour för alla" har under två år genomfört temaseminarier och undersökt tillgängligheten hos 58 jourhem i Sverige, Finland och Norge. Resultaten visar att 15 av jourerna kan ta emot kvinnor eller barn som är beroende av rullstol, 88 % har erfarenhet av att möta kvinnor med psykisk funktionsnedsättning och 70 % ger kvinnan möjlighet att ta med personlig assistent till boendet.

Expertgruppen anser att styrningen av kriscentrens och de skyddade boendenas tillgänglighet behöver stärkas.

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Bakketeig, Elisiv, Elisabeth Gording Stang mfl (2014). Kriesentertilbudet i kommunene - Evaluering av kommunenes implementering av kriesenterloven, NOVA, Oslo

Barne, ungdoms- og familiedirektoratet, Bufdir (2014) Veileder Til «Retningslinjer ved seksuelle overgrep mot voksne med utviklingshemming» Bufdir: Oslo

Barron, Karin, Ove Mallander och Magnus Tideman (2004), Genus och funktionshinder, Studentlitteratur, Lund

Bengtsson Tops, A. Vi är många. Övergrepp mot kvinnor som använder psykiatrin. En omfångsstudie. Hägersten; Riksförbundet för Social och Mental Hälsa; 2004.

Björnsdóttir, Kristín (2011) “Þetta er minn líkami en ekki þinn”: Sjálffræði og kynverund

kvenna með þroskahömlun. [Rafræn útgáfa], Ráðstefnurit Netlu – Menntakvika. Reykjavík: Háskóli Íslands, Menntavísindasvið

Brown, Hilary (2011), ‘Sexual abuse of children with disabilities’, in Brown, H. (ed.), Protecting Children from Sexual Violence: A Comprehensive Approach. Strasbourg, France: Council of Europe.

Brown, Hilary, Council of Europe (2003), Safeguarding adults and children with disabilities against abuse, Council of Europe Publishing, February 2003. Strasbourg

Council of Europe (1996), European Social Charter (revised), CETS No. 163, Strasbourg, 3 May 1996.

Council of Europe (2011), Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210, Istanbul, 12 April 2011.

Cresso, Denisse et al. (2015) "En jour för alla", Unizon: Gällö

Damgaard, Maléne, Tinne Steffensen, Steen Bengtsson (2013) Hverdagsliv og Levevilkår for Mennesker med Funktionsnedsættelse, SFI: Danmark

Davidian, Talin, Chia Mohtadi, My Hellberg och Sevana Bergström (2013), Trippelt utsatt - Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning TRIS Tjevers Rätt i Samhället, Uppsala

Eggen, Kirsten, Wenche Fjeld, Siri Malmö og Peter Zachariassen (2014): Utviklingshemning og seksuelle overgrep: rettsvern, forebygging og oppfølging, Oslo Universitetssjukhus

Europarådet, Diskriminering mot kvinnor med funktionsnedsättning, 2003, Strasbourg

Europarådet, Safeguarding adults and children with disabilities from abuse, 2003, Strasbourg

European Parliament (2003): Report on the situation of minority women in the European Union (2003/2109(INI))

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) (2014): Violence Against Women: An EU-Wide Survey. Annex 3 of the report on women with disabilities, Wien

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) (2014): Violence Against Women: An EU-Wide Survey. Results At A Glance. Wien

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) (2014c), Violence against women: an EU-wide survey. Main results, Luxembourg: Publications Office

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) (2015a), Focus paper, Implementing the UN CRPD: an overview of legal reforms in EU Member States. Wien

European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) (2015b), Focus paper, Equal protection for all victims of hate crime - The case of people with disabilities. Wien

European Union European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe

Finndahl, Kerstin (andra upplagan 2003) Våga Se - en studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder, Forum Kvinnor och Funktionshinder

Folkhälsoinstitutet (2012), Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning, Folkhälsoinstitutet, Solna

Franklin, Anita, Emilie Smeaton och Phil Raws (2015) An exploration of the sexual exploitation of children and young people with learning disabilities in the UK. The Children's Society, London, UK

Grøvdal, Yngvild (2013) Mellom frihet og beskyttelse? Vold og seksuelle overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming – en kunnskapsoversikt, NKVTS, Oslo

Gundersen, Tonje och Aina Iren Winsvold (2014): Tjenestetilbudet til voldsutsatte personer med nedsatt funksjonsevne, NOVA-rapport, Oslo

Gundersen, Tonje, Gunhild R. Farstad & Anne Solberg (2011) Ansvarsfordeling til barns beste? Barn og unge med funksjonsnedsettelse i barnevernet. NOVA, Oslo

HSO (2005), Synliggöra det osynliga! -ett projekt om våld – funktionshinder – könsperspektiv, Sverige

Hughes, Karen, Mark A Bellis, Lisa Jones, Sara Wood, Geoff Bates, Lindsay Eckley, Ellie McCoy, Christopher Mikton, Tom Shakespeare, Alana Officer (2012), Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. WHO, Geneva

Jansson, Staffan, Carolina Jernbro. (2011), Kroppslig bestraffning av och annan kränkande behandling av barn i Sverige – en nationell kartläggning, Allmänna Barnhuset och Karlstad Universitet

Justitiedepartementet, Finland (2012), Nationell handlingsplan för grundläggande och mänskliga rättigheter, Helsingfors 20/2012.

Socialstyrelsen (2011) Sällan sedda. Socialstyrelsen: Stockholm

Kermit, Patrick, Odd Morten Mjøen og Terje Olsen (2011) “Safe in the hands of the interpreter? A qualitative study investigating the legal protection of Deaf people facing the criminal justice system in Norway.” Disability Studies, Quarterly, no 4/2011.

Kristensen, Kerstin (2010) Dubbelt utsatta damer? - en studie om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, magisteruppsats, Göteborgs Universitet

Kristiansen, Kristjana, Rannveig Traustadóttir, Ove Mallander, Magnus Tideman (2004) Gender and Disability Research in the Nordic Countries, Studentlitteratur: Lund

Kuosmanen, Jari och Mikaela Starke (2011) Identifying the invisible: The experiences of prostitution among persons with intellectual disabilities: Implications for social work. Journal of Social Work published online 2 June 2011

Kuosmanen, Jari och Mikaela Starke (2011) Women and Men With Intellectual Disabilities Who Sell or Trade Sex: Voices From the Professionals. Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation. Department of Social Work, University of Gothenburg, Gothenburg, Sweden

Kuosmanen, Jari och Mikaela Starke (2013) The ideal victims? Women with intellectual disability as victims of prostitution-related crime. Scandinavian Journal of Disability. Research Department of Social Work, University of Gothenburg Published online: 09 Jul 2013.

Landskapsregeringen Åland (2012) Ramprogram för det åländska jämställdhetsarbetet 2012-2015, Landskapsregeringen: Mariehamn

Lundgren, Eva, Gun Heimer, Ann-Marie Kallio-koski, Jenny Westerstrand (2001), Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfångsundersökning, Brottoffermyndigheten, Umeå

Malmberg, D, Färm, K. Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder. Uppsala Universitet, centrum för genusvetenskap SAMT Levin, B. Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. Umeå; Brottoffermyndigheten; 2002

Mandl, Sabine, Anna Schachner, Claudia Sprenger, Julia Planitzer (2014), Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence, final short report. Ludwig Boltzman Institute of Human Rights, Vienna

Muff, Elsebeth Kirk (2001) Seksuelle overgreb på mennesker med handicap. Socialt udviklingscenter SUS, København

Myndigheten för Delaktighet (2016) En jämställdhetsanalys av levnadsvillkor och delaktighetsmöjligheter – för personer med funktionsnedsättning, Myndigheten för Delaktighet, Stockholm

Myndigheten för delaktighet, hemsida om barn och unga med funktionsnedsättning (20151229)

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Nationellt Centrum för Kvinnofrid: Uppsala

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (2001) När man slår mot det som gör ont - våld mot kvinnor med funktionshinder, Nationellt Centrum för Kvinnofrid: Uppsala

Nilsson, Lotta och Olle Westlund (2007): Våld mot personer med funktionshinder, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Nordiska ministerrådet (2013) Ett gott liv i ett hållbart Norden. Nordiska ministerrådet, Köpenhamn

Nordiska ministerrådet (2013) Tillsammans är vi starkare, Deklaration, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn

Nordiska ministerrådet (2015) Handlingsplan för nordiskt samarbete om funktionshinder – Mänskliga rättigheter, Mångfald och Fri rörlighet. Nordiska ministerrådet, Köpenhamn

Nordiska ministerrådet (2015), Tillsammans för jämställdhet – ett starkare Norden: Samarbetsprogram för det nordiska jämställdhetssamarbetet 2015–2018, Köpenhamn

Nordling, Barbro (2014) Riskbedömning av partnervåld: Erfarenheter och utmaningar i de nordiska länderna, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn

Olsen, Terje (2010) "Legal protection from sexual harassment and abuse". Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, vol 23, s 533.

Olsen, Terje och Patrick Kermit (2014) "Sign language, translation and rule of law – Deaf people's experiences with the Norwegian criminal justice system". *Scandinavia Journal of Disability Research*

Olsen, Terje, Odd Morten Mjøen, Hild Rønning, Patrick Kermit (2010) Tegn, tillit og troverdighet – om rettssikkerhet for døve og hørselshemmede. NF-rapport 11/10. . Bodø: Nordlandsforskning.

Olsvik, Vigdis Mathisen (2010) Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne - en kunnskapsoversikt, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Norge

Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD, (2010) *Sickness, Disability and Work – breaking the barriers*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris

Oslo Universitetssykehus, Ullevål, Avdeling for nevrohabilitering Sykehuset Innlandet, Habiliteringstjenesten i Hedmark Helse Førde, Vaksenhabiliteringa, Sogn og Fjordane Helse Finnmark, Voksenhabiliteringen Finnmark (2013) Sumo rapporten: Sikring av Utviklingshemmede Mot Overgrep, Oslo

Roulstone, Alan & Hannah Mason-Bish (Red.) (2013) *Disability, Hate Crime And Violence*. New York: Routledge.

Schröttle, Monika och Claudia Hornberg (2013) *Life situations of and pressures on disabled women in Germany*. Short version. Wien

Schröttle, Monika och Claudia Hornberg (2014) *Violence experienced by women with disabilities living in institutions*. Bundesministerium für Familie, senioren, Frauen und Jugend, Wien

SHILD: Survey of health, impairment and Living conditions in Denmark: Spørgekemaundersøgelse hvor både mennesker med og uden handicap spørges om de har været udsat for vold. Refereras till i M. Damgaard et al. (2012) *Hverdagsliv og Levevilkår for Mennesker med Funktionsnedsættelse* indeholder en analyse af vold og handicap, SFI, København

Snæfríðar-Gunnarsdóttir, Hrafnildur och Rannveig Traustadóttir (2014). *Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence*. Good practice examples and recommendations. Comparative report. Reykjavik: Centre for Disability Studies, University of Iceland.

Social- og indenrigsministeriet i Danmark (2013) *Handicappolitisk handlingsplan 2013 Et samfund for alle*, København: Social- og indenrigsministeriet

Socialstyrelsen (2005) *Våld mot kvinnor med psykiska funktionshinder - förekomst, bemötande och tillgång till stöd*, Socialstyrelsen, Stockholm

Socialstyrelsen (2012) *Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och hälso- och sjukvården*, Socialstyrelsen, Stockholm

Socialstyrelsen (2014). *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – Handbok för rätts-tillämpning vid handläggning och utförande av LSS-insatser*, Socialstyrelsen, Stockholm

Socialstyrelsen (2012) Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Stockholm; Socialstyrelsen

Socialt Udviklingscenter SUS och SISO - Videnscenter for sociale indsatser ved Vold og Seksuelle Overgreb mod børn (2007) Seksuelle overgreb mod børn og unge med handicap, SUS och VISO, Köpenhamn

Statsministeriet, Danmark (2013) De Sociale 2020 mål: Alle skal med, Statsministeriet: Köpenhamn

Thiara, Ravi K., Gill Hague et al. (2011): Disabled Women and Domestic Violence. Responding to the Experiences of Survivors. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers

Traustadóttir, Rannveig och Hrafnildur Snæfriðar-Gunnarsdóttir (2014). Access to Specialised Victim Support Service for Women with Disabilities who have Experienced Violence. National empirical report. Reykjavik: Centre for Disability Studies, University of Iceland.

United Nations (1966) International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, New York

United Nations (1966) International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations, New York

United Nations (1979) Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. United Nations, New York

United Nations (1989) Convention on the Rights of the Child. United Nations, New York

United Nations (2006) Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations, New York

United Nations High Commissioner For Human Rights (2012): Thematic Study On The Issue Of Violence Against Women And Girls And Disability. Report Of The Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights (A/HRC/20/5). New York

Utredningsinstitutet Handu (2007) Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Stockholm: Handu

Viemerö, Vappu (2005) Violence against disabled women. I boken: K. Kristiansen – R. Traustadóttir (eds.). Gender and Disability Research in the Nordic Countries. Lund: Studentlitteratur.

norden

Nordens Välfärdscenter